

L`humor gràfic a la
premsa diària mallorquina
durant la Segona
República.

Per

Galo Molina Roig

Índex

- Introducció.....	1
- La Última Hora.....	8
o Personatges regulars.....	12
- El Correo de Mallorca.....	19
- El Día.....	20
- La Almudaina.....	32
o Publicacions de procedència de les vinyetes publicades al diari Almudaina entre 1931 y 1936.....	38
o Els continguts.....	49
- La Antorxa.....	50
- The Daily Palma Post.....	53
- Els autors.....	56
- Humorisme gràfic a la premsa diària mallorquina durant la Segona República.....	59
- Bibliografia.....	61
- Apèndix d'imatges.....	66

Treball fi de Master.

Setembre 2010.

Per Galo Molina Roig

sota la tutela de

Antoni Marimón Riutort.

Introducció

“Hem de tenir en compte que el primer terç del segle XX a Mallorca es produeix el pas d'una premsa diària majoritàriament de caràcter polític i d'opinió a una premsa sobretot informativa i de masses. En els decennis de 1920 i de 1930 es consoliden alguns diaris informatius i de masses, que, juntament amb l'expansió simultània de la instrucció pública, l'associacionisme, la ràdio, el cinema, els transports i l'urbanisme, vertebraran la construcció d'una societat de comunicació de masses que ajudarà a fomentar la progressió de les formes massives de vida i de comunicació.”

Arnau Company¹

L'inici del segle XX no només significa l'expansió dels mitjans sinó també de la historieta gràfica. Anomenada *comic* en anglosaxó, al llarg i ample de l'estat és coneguda com *historietas* o *tebeo*. No és casualitat que l'etimologia de la paraula anglesa provingui de l'humor, ja que els primers exemples apareixen lligats a la sàtira.

A l'hora de definir teòricament, podríem dir que essencialment consisteix en explicar amb vinyetes o amb una tècnica narrativa pertinent al mitjà. Aquesta definició crea dificultats a diversos nivells d'anàlisi pertinents a aquest treball. Des d'àmbits d'estudi de la semiòtica, l'estètica i d'es de la filologia, degut a la seva natura com a mitja de comunicació de masses de natura lexipictogràfica², s'ha vingut diferenciant, per evolució, l'humor gràfic del còmic. Entraríem aquí dins el “discurs del còmic”.

“Si entendemos el término discurso como el conjunto de convenciones y reglas que se le atribuye a un sistema de mensajes y que gobierna su contexto, no cabe duda de que tanto el cómic como el humor gráfico ofrecen un rico conjunto de normas no escritas que deben dominar tanto los productores de esos mensajes como quienes están

---

¹ Arnau Company i Mates, *“La recepció del cop d'Estat de Primo de Rivera, la proclamació de la Segona República i l'aixecament militar del 19 de juliol de 1936 en la premsa diària i la ràdio mallorquina”*, inclòs dins *“V encontré d'historiadors de la Comunicació. Aportacions de la comunicació a la comprensió i construcció de la historia del Segle XX. La comunicació audiovisual en la historia”*, Vol. 1, Coord. Arnau Company, Jordi Pons i Sebastià Serra, Universitat de les Illes Balears, Palma, 2003

² Prenent com a punt de partida els estudis dels anys setanta de Gombrich i els posteriors de Gasca i Gubern, així com els estudis de caire filològic de Pelegrí Sancho, Carmen Gregori i Natàlia Meléndez.

destinados a decodificarlos. El empleo de un doble código visual y literario y la formulación de una serie de recursos propios para expresar ideas complejas hacen de ambas manifestaciones un material atractivo para el estudio de su discurso”.

Natalia Meléndez³

Els orígens s'han de remuntar al famós *Yellow Kid* publicat al 1895, encara que dins la tradició europea es prenen com a fita, les “histories en estampes” del ginebrí Rodophe Töpffer, als anys 20 del segle XIX. El primer terç del segle passat, especialment els anys trenta, ha estat el de major importància per la indústria del novè art. Els estudiosos americans parlen d'aquella època com la *Golden Age*, un moment en que la difusió d'obres de tot tipus i gènere arribaven a milions de persones en els suports més variats, des de setmanaris a *comic books*. Des d'aquell moment, i durant dècades s'han associat, per definició, als infants, adolescents i persones il·letrades, essent denotat i criticat, arribant a la publicació de *The seduction of the innocent*.

La crítica que feia en aquesta obra el psiquiatra nord-americà Fredric Wertham, va provocar la creació del famós *Comics Code*, una autocensura que inevitablement induí, en opinió dels especialistes del mitjà, una conseqüent convencionalització dels continguts.

La creació dels superherois, o més concretament el seu boom dels anys seixanta, va desplaçar gran part de l'interès del públic cap aquesta temàtica, revertint no només en una nova època de gran expansió, sinó en noves formes d'explotació econòmica que han acabat per crear, ja en les darreres dècades del segle passat, tendes especialitzades.

L'aparició del còmic underground durant els anys seixanta i la introducció de nous temes i tractaments durant els anys 70 i 80 han comportat el naixement d'un tipus de còmic adreçat a un públic més específic. Una altra fita en el camí, és la publicació de la novel·la gràfica *Maus* (1986) per part d'Art Spiegelman, guanyadora del Pulitzer.

Ara be, malgrat aquesta evolució en els temes i les formes, i malgrat l'evolució paral·lela de la crítica científica i acadèmica, el còmic continua sent menyspreat per amplis sectors de la societat.

Retornem al fet que originalment ha estat vist com un producte per nins. Aquesta asseveració no aguanta un anàlisi en profunditat. Igual que els mitjans d'expressió com

---

³ Dins “El discurs del còmic” (2008).

cinema o literatura, els còmics han estat vehicle d'històries de tot tipus i destinades a tots els públics. Això ha vingut reforçat per un efecte lògic: els nois que varen créixer llegint aquestes històries no les han abandonades, creant-se noves categories de públic que demandaven històries de contingut adult, a més de fenòmens com el col·leccionisme. Arribats a cert punt, aquests "fans" han assolit un status de poder dins aquesta indústria, donant, com és lògic, un impuls a determinades iniciatives, tant creatives com econòmiques, impensables en altres mercats.

Si abans parlàvem de l'auge als Estats Units, no podem deixar de fer-ho a Europa. A Bèlgica, França o Itàlia són considerats una mescla d'art i indústria més, mentre que al nostre país mai ha rebut el suport d'elits culturals o intel·lectuals. Això a pesar que, sobretot a la postguerra, fou una de les indústries més importants. L'Estat Espanyol ha estat bressol d'autors destacats dins d'aquest art, emperò la sortida professional de molts, sobretot a partir dels anys 70, ha estat a l'estranger, normalment al mercat francès.

"Creo, honestamente, que el cómic es un arte en sí mismo, que refleja la vida y el tiempo en que vivimos con más precisión, que es más artístico que la ilustración de revistas, puesto que es más creativo."

Alex Raymond

La indústria ha evolucionat, però mai s'ha deslligat del mitjà que la veure nàixer, la premsa, ni del sentit polític de la sàtira.

La democràcia ha estat considerada per autors contemporanis com la lluita quotidiana entre la societat civil i els mecanismes estatals i de poder, on les principals armes son la crítica, la participació i la intervenció. Un dels aspectes més interessants, i dels més fecunds dins la democràcia, és la sàtira. Aquesta és clar indicatiu del vertader grau de llibertat d'un país. Arma política i crítica descarnada: l'humorisme gràfic és una eina per l'estudi històric que encara es troba en un primer estadi d'utilització.

“Humor gráfico puede ser –es- una caricatura de Del Arco, la ilustración intencionada de un artículo, una historieta de Ibañez o la viñeta alusiva que encabeza una sección cualquiera de cualquier periódico. El humor gráfico no empieza ni termina en el periódico impreso, sino que puede hallarse en otras manifestaciones como dibujos de exposiciones y museos, de vallas publicitarias o incluso en garabatos urbanos espontáneos”.

Iván Tubau.

Com a font, les vinyetes de la premsa diària tenen dues avantatges: són molt populars i tenen una gran capacitat de recollir i divulgar les visions d'una societat sobre un fet concret.

Si de sempre un autor marca, per definició, el to del treball realitzat, el dibuixant d'humor gràfic explicita, encara més, en la premsa diària la seva vinculació, no tan sols amb els fets retratats, sinó amb el seu entorn.

L'objectiu d'aquest treball és analitzar l'humor gràfic durant la Segona República en els diaris mallorquins. Parteix de dues premisses bàsiques: és un tema desconegut i, al mateix temps, molt específic. Un altre punt de partida és que l'humor gràfic no és “asèptic”, no és neutre i sens cap dubte no és objectiu. Molt al contrari, contenen moltes vegades una forta carrega política i propagandística.

Com *Francisco Segado Boj* va escriure al seu article sobre el primer govern d'Adolfo Suárez a les vinyetes de la premsa diària, les investigacions sobre aquest tema parteixen del pressupost de que l'humor gràfic recull els comentaris, prejudicis i preocupacions existents entre el sector de la població identificat amb el perfil ideològic i social que compona el gruix dels lectors d'un determinat diari. És evident que els judicis de valor que s'emeten des d'una capçalera són compartits o, com a mínim, tolerats pel públic objectiu d'aquest mitjà. En el seu treball com receptor i emissor d'aquestes valoracions, l'humor gràfic dins la publicació permet esbrinar les opinions que comparteix un determinat grup social. Aquesta capacitat per sintetitzar les característiques comuns d'un determinat col·lectiu en un moment molt concret en el temps són el que converteix l'humor gràfic en un objecte d'estudi en si mateix.

És un fet innegable que els acudits gràfics són un dels apartats més populars d'un diari. Un lector pot limitar-se a fullejar continguts, passar la vista sobre els articles d'opinió o deixar de banda algunes seccions, però difícilment deixarà d'observar la

vinyeta humorística que retrata l'actualitat del dia. Com va argumentar l'historiadora *Natàlia Meléndez*, l'impacte de l'humor gràfic és major que els d'altres gèneres inclosos dins la premsa escrita.

Dins tot això, s'ha de fer un matís. No és el mateix humor gràfic que caricatura. En un principi, la primera forma apareguda a la premsa és la caricatura, sent fonamental de cara al desenvolupament d'actituds crítiques cap a les formes de poder. Es basa en la força icònica.

A l'hora de distingir i enfrontar conceptes i terminologia hem de recorre, de nou, als estudis de Meléndez, basats en part en els anteriors de Peñamarín, en que determinem l'ús dels termes tira, vinyeta i “acudit gràfic” com a principals sinònims de l'objecte del nostre estudi. Aquest ús de la paraula acudit, o sobretot “chiste” en la seva accepció castellanoparlant, ha estat menyspreat per part dels estudiosos de la matèria per, sobretot, la seva proximitat a l'humor. Segons els estudis de Peñamarín (1996), tots els exemples de tires utilitzen els privilegis comunicatius de l'humor. Aquests són: llibertat per suspendre, qüestionar o negar les lleis de la lògica, les normes de comportament i les jerarquies de prestigi.

Que l'objecte d'estudi sigui la premsa diària ve motivat, en part, pel fet que les revistes satíriques de l'època han estat més freqüentment citades i revisades des de l'historiografia actual. Així, autèntics emblemes de la sàtira mallorquina de la Segona República com pugui ser *Foch i Fum* o les il·lustracions militants de *El Obrero Balear* han estat citats i reproduïts en infinitat d'estudis, igual que antologies de revistes satíriques o monogràfics d'autors concrets, al temps que els diaris han restat oblidats en un segon pla.

És evident i innegable que no es pot descartar la influència decisiva d'aquestes revistes i publicacions. Amb l'esperança posada en el futur, esper ampliar aquest treball en aquesta direcció a fi d'obtenir una visió global de l'humorisme gràfic en la Segona República a Mallorca. Emperò, degut als paràmetres preestablerts per aquesta aportació resultava, llastimosament, impossible donar cabuda a tota la informació.

Un altre caire treballat és el donar a conèixer aquest patrimoni, fins ara oblidat. La situació de reconeixement dels autors i dibuixants espanyols vinculats a l'historieta gràfica ha estat d'una insidiosa indiferència davant la seva autoria. Fins fa relativament molts pocs anys, s'ha viscut una situació sorprenent en que els creadors eren despallats

de les seves obres en favor d'editors o degut a una labor com a "mercenaris" en que pràcticament es pagava al pes el seu treball.

La situació durant la Segona República no fou millor. Els dibuixants i humoristes gràfics cobraven segons la quantitat entregada, però a l'hora d'estudiar-ho contem amb una avantatja: firmaven les seves obres. Així un dels eixos primordials d'aquest estudi es tractar d'establir una base sobre la que treballar per aconseguir el reconeixement d'aquest autors obocats, fins ara, a l'oblit.

Pel que fa a la **metodologia**, s'ha analitzat cada diari per separat a causa de les diferències que separen les capçaleres mallorquines: polítiques editorials, períodes polítics que afecten de forma desigual els continguts, distribució de l'espai dins la mateixa publicació...

Els sis diaris que analitza aquest treball han estat sotmesos, en primer lloc, a un seguiment diari al llarg del període estudiat. El buidatge sistemàtic ha donat lloc a un registre de quasi 1.500 mostres. Després del reconta i catalogació, s'ha fet un examen dels continguts, amb especial atenció als de contingut polític, social o religiós.

La primera iniciativa era tractar de realitzar un anàlisi comparatiu entre els diferents diaris per tal de comprovar la diferent incidència dels mateixos successos, però les diferències són tan notables que ha resultat infructuós. D'aquí la necessitat d'establir metodologies diferents per cada diari. Les característiques compartides són tan nímies que les principals conclusions s'han inclòs dins cada capçalera, reservant per les conclusions del treball línees molt generals que afecten de forma transversal.

S'ha de tenir en compte que no es possible trobar un corpus teòric amb metodologia aplicada per l'anàlisi d'exemples d'humor gràfic. Així, per tal de realitzar el present treball, he configurat la meua feina basant-me en models aplicats per *Roy Douglas*, *Zbynek Zeman*, *Martin Medhurst* i *Michael Desousa*, que han treballat, sobretot, temes relacionats amb la Segona Guerra Mundial. Dins l'historiografia mallorquina s'han establert alguns precedents que he utilitzat de guía, com és el cas del treball de *Sebastià Serra* i el seu anàlisi de l'humor gràfic a la premsa diària de Mallorca en el temps presents, el treball d'*Antoni Marimón* sobre el còmic de postguerra o la labor de *Francisca Lladó* amb la seva tesi doctoral i posteriors treballs sobre el còmic adult durant la transició. Imprescindibles resulten alguns treballs emmarcats dins les

Jornades d'Estudis Històrics Locals, tant per l'àmbit de la premsa com del còmic. Dins els referents nacionals cal citar el treball de *Francisco Segado Boj*, també dins l'àmbit de la transició o el de *Torres Planells* sobre Francesc Costa "Picarol".

Com es pot veure, ha estat més fructífer el treball dins els àmbits de la postguerra, la transició i fins i tot l'actualitat. Així una de les idees que motiva aquest treball era anar una mica més enllà en aquest procés de normalització cultural del còmic com argumenta *Antoni Guiral*, coordinador de *Del Tebeo al Manga*, obra de referència.

Recalcar que a mode de divisió i introducció de cada diari, he establert un petit anàlisi de les diferents publicacions⁴, que en la meua opinió permet visualitzar els elements comunicatius en quan a les divisions clàssiques d'emissor, missatge, canal, codi i, sobretot, receptor.

Formalment no he entrat a valorar codis estètics, més propers a altres disciplines, sinó a centrar-me en aspectes de continguts. Si bé, és cert que he de parlar, inevitablement de format. Així, podem trobar, com encara ocorre avui dia, vinyetes úniques o bé tires compostes. Ambdues poden ser simples gags que cerquen l'entreteniment o poden tractar de transmetre una opinió. Aquesta qüestió ve ampliada pel fet de trobar caricatures i il·lustracions amb un caràcter ornamental.

L'humor gràfic i la caricatura poden incomplir o respectar, d'aquí la seva ductilitat plàstica, l'essència del còmic tal com la descriu Román Gubern: seqüenciació en vinyetes consecutives, la permanència de personatges fixos i els globus com les elocucions dels personatges inscrites. Mentre que el còmic s'ha comparat històricament amb el cinema, tal volta caldria comparar l'humor gràfic amb l'estampa o la pintura, en tant ens transmet un missatge més descriptiu que no narratiu. Això implica un tractament diferent.

No cal dir que un dels eixos del treball en si mateix és comprovar l'evolució al llarg del període analitzat. Es reflectiran els canvis polítics? Evolucionen els continguts?...

---

⁴ Basat en el treball de Arnau Company (1993).

La Última Hora

Fou fundada per Josep Tous Ferrer al 1893. Es tracta d'una publicació diària que s'ha vingut editant fins avui dia.

En l'època de la Segona República la seva seu estava situada al carrer dels Oms nº2 on hi tenia la redacció i els tallers, encara que l'administració estava situada a la Plaça de Cort⁵.

El títol de la publicació com bé ja es pot suposar era La Última Hora⁶. Al llarg de la seva trajectòria ha tingut nombrosos subtítols: “*Diario de Noticias; Diario Ilustrado de la noche, avisos y noticias; Periódico de información, literario y artístico; Diario de la tarde. Decano de la provincia o Primer Rotativo Offset de España*”... Però al període que ens ocupa la capçalera era ocupada pel subtítol: “*Diario ilustrado de la noche, de información, literario y artístico*”.

Durant els anys de la Segona República el diari contava amb un total de vuit pàgines diàries, escrites en castellà. Introdueix a la premsa balear nous mètodes de publicitat i venda (imatge 1).

Ens aproximarem a les caricatures d'aquest diari segons el lloc on s'ubica vinyeta. A part de la pàgina dedicada als infants, no és manté una regularitat dins la publicació, fet que dificulta la troballa i buidatge de les vinyetes dins la mateixa. A fi de poder establir una diferenciació he decidit dividir el contingut per anys i així poder realitzar una anàlisi positivista dels mateixos.

Destaquen les vinyetes i acudits que ocupen la primera plana del diari (tenint en compte lo representatiu que és sempre aquest lloc dins la premsa).

Vegem la seva evolució al llarg dels anys:

---

⁵ A mode de curiositat diré que el seu telèfon en aquella època era el número 1243, tal com apareix reflectit a la mateixa publicació.

⁶ Fet que canvià a partir del 1961 passant a dir-se Última Hora.

S'ha de tenir en compte que el meu anàlisi comença amb la proclamació de la Segona República el 14 d'Abril del 1931. Es curiós com fins al dia 12 de Maig no apareix cap vinyeta publicada, encara que es tracta de la pàgina infantil, no de cap portada, sent la primera que apareix del 15 d'Agost.

Durant aquest primer any de la República apareixeran un total de quinze portades, de les quals destacariem la guerra de sexes i els dobles sentits de les paraules com a principals temàtiques reflectides. Ressalta la vinyeta en que es comenta l'actitud de la població de Palma entorn a les eleccions democràtiques (imatge 2).

Els personatges apareixen normalment vestits amb roba associada a la burgesia, destacant els guardapits, les jaquetes llargues, les americanes i les corbates per als homes, mentre que les dones porten diversos vestits a la moda del moment.

Per la dona destaquen dos perfils, el de dona grassa, normalment objecte de burla i el de dona estèticament atractiva com a objecte sexual.

Destaca la figura del capella (imatge 2), molt gras i vestit amb els hàbits que parla amb un home que sembla ser un professional liberal (degut a que porta baix el braç una carpeta) i que contrasta amb el primer per la seva primor.

Finalment dir que en aquest mateix any apareix una col·laboració de De Mustique, de Charleroi, de Bèlgica. La vinyeta en si mateixa no revesteix més interès.

S'ha de dir que la màxima concentració de portades es dona entre el mesos de setembre i octubre en que es publicaran el 75% de les mateixes.

Amb el pas a 1932 trobem que es redueix el nombre de portades a deu. Recalcar la davallada en la qualitat del dibuix, encara que no en totes les vinyetes, si que moltes mostren una construcció molt més esquemàtica. Es manté un humor simple, seguint les temàtiques de guerra de sexes i humor sobre el sentit de les paraules, destacant l'inclusió de temes com el treball o l'educació (imatge 3).

Les vestimentes segueixen reflectint models burgesos (capells de copa, guardapits...).

Les vinyetes a les que faig referència a l'hora de parlar de l'any 33 em serveixen per enumerar una de les incidències a l'hora de realitzar el treball: la dificultat de lectura. Les fonts a les quals he pogut acudir pateixen pel fet d'haver estat traslladades a microfilm, fet que ha revertit en que algunes siguin intel·ligibles. Això és

especialment greu quan es tracta de dictaminar l'autoria de les vinyetes. Les firmes són totalment il·legibles, encara que en l'edició original la situació no és molt millor.

Per l'any 1933 només trobem tres vinyetes, de les quals dues pateixen dels problemes que acabo de mencionar. La que resta en bon estat és el que anomeno una simple broma “slapstic”⁷.

Seguint amb l'evolució marcada, per l'any 1934 només trobem una sola il·lustració, de temàtica militar, publicada el 4 de gener. Òbviament no cal dir que els personatges van vestits un de soldat i l'altra d'oficial, encara que no hi ha un fons que ens pugui remetre a un ambient concret. Als anys 1935 i 1936 no apareix cap vinyeta a la portada.

Un altre apartat on hi podem trobar diverses vinyetes es la secció femenina, una pàgina setmanal que La Última Hora dedicava a les dones. En ella hi havia continguts de diversa natura, però tots dins el que en el seu moment es considerava apropiat per al gènere femení: moda, estètica, llar...

Durant l'estiu de 1931 es varen incloure diverses vinyetes (imatge 4), sent la primera del dia 21 de maig i la darrera del 10 de setembre. Es tracten temes referents en molts de casos a la guerra de sexes, amb un clar to misogin. Hi ha vinyetes sobre el matrimoni, l'edat, les sogres o l'amor. No deixa de ser contradictori que s'ataqui al públic a qui es destinada la pàgina.

En total només hi trobem set petits acudits. S'ha de dir que encara en trobem una, publicada de forma independent a aquesta sèrie original, editada el dia 30 d'agost de 1934. Fa referència a la mala memòria del servei, “la muchacha”, i repeteixo que no guarda relació amb les anteriors, ni inicia una nova etapa.

Una altra secció de La Última Hora que es beneficià de la presència de diverses vinyetes fou la pàgina literària o teatral. Aquesta plana estava dedicada a les novetats editorials i les estrenes als escenaris palmesans. Els dies 20 i 23 de maig de 1931 compartí espai amb dues vinyetes humorístiques (una en cada ocasió).

---

⁷ Amb aquest mot faig referència al tipus d'humor popularitzat pel cine d'igual nom, que visqué el seu esplendor amb el cinema mut i amb estrelles com Laurel i Hardi, Chaplin o Buster Keaton.

Es tracten de dos acudits que aborden el treball i les relacions conjugals i que, en cap cas, estan relacionats amb els continguts de la pàgina.

De forma similar, durant molts d'anys es va dedicar una de les pàgines del diari Última Hora a les estrenes cinematogràfiques. La publicitat dels nous films projectats a cinemes com el Born és constant, alguna està realitzada, inclús, en forma d'història gràfica (imatge 5).

Des del dia 28 de desembre de 1934 fins el dia 5 d'abril del 1935 trobem en algunes ocasions⁸ vinyetes que, en aquest cas si, il·lustren de forma humorística la pàgina en si. Els temes són per exemple els documentals africans, les relacions personals en el cinema⁹ (imatge 6) o el problema de la nacionalitat dels integrants¹⁰.

Destacar que de totes les pàgines que havia comentat fins ara, en les que apareixen de forma puntual o de forma continuada tires gràfiques, aquesta és l'única en que el contingut de les vinyetes té estreta relació amb el contingut de la pàgina en si.

El to general manté alguns punts d'encontre amb la resta de vinyetes que podem trobar, com per exemple la forma de referir-se a les persones de color. En la vinyeta editada el 28 de desembre de 1934, titulada “*Los documentales africanos*”, el text resa en els següents termes:

“En este momento llega el león y devora atrozmente al negro. Nada hombre, exactamente lo mismo que en la película del año pasado”

L'estètica és la que predomina en les descripcions del continent Àfrica de l'època: palmeres, paratges tropicals, cabanes, blancs vestits de colonitzadors i els indígenes vestits amb esparracs, semi despulats. És una estètica que es veu repetida en més seccions, com veurem més endavant quan parlem de la secció infantil.

---

⁸ En total sis vegades, repartides de la següent forma: desembre 1934 (1), gener 1935 (2), febrer 1935 (1), març 1935 (1), abril 1935 (1).

⁹ Vistes sempre d'es d'una òptica molt innocent.

¹⁰ La vinyeta en si comenta el fet que a pesar de ser una producció nacional (espanyola s'ha d'entendre), l'únic membre d'aquest col·lectiu representatiu d'això és el porter, el que ocupa el càrrec més baix dins la producció, mentre que la resta són representants de diversos països europeus.

Al igual que en la resta de vinyetes l'autoria és desconeguda, encara que es pot suposar més d'un autor degut a la evident diferenciació gràfica entre les mateixes.

La pàgina es sol complementar amb fotografies i, en alguns casos, amb dibuixos promocionals de les diferents produccions, normalment d'estudis americans.

Sota el títol de *Cròniques de l'estranger* he de parlar d'una pàgina en concret, editada el 11 de Març de 1933. En aquesta plana apareixien una sèrie de vinyetes editades a altres països i que reproduïxo integrament (imatges 7, 8 i 9), a pesar de l'escassa qualitat degut a la còpia microfilmada.

En contra de les imatges que es solien reproduir a la Última Hora en que empenes es tocaven temes polítics, aquestes tracten amb una cruesa inusitada temes com la Primera Guerra Mundial o l'ineficàcia del procés de Ginebra.

Remiteixo als comentaris al peu de les imatges.

La major presència de vinyetes i humor gràfic es donava a la Pàgina Infantil. Es tracta d'una plana de periodicitat setmanal dedicada als més joves. S'han de distingir entre les diverses vinyetes humorístiques, diverses sèries regulars i els continguts de temàtica diversa.

Abans de començar fer un petit incís: Entre el 29 de març de 1932 i el 27 de setembre del mateix any trobem un canvi de capçalera, passant-se a anomenar *Página para niños*. En cap cas afecta als continguts.

Personatges regulars

Durant el 1931 trobem un total de quatre sèries regulars que es van alternant a la secció. La primera és EL GATO PACO, publicada entre el Maig i l'Agost d'aquest any. Narra les peripècies del moix del títol mentre s'enfronta amb diversos personatges (un ratolí, un lloro o un home que l'acusa), dels quals normalment s'acaba venjant.

Succeeix en el temps a aquesta sèrie, encara que durant un breu període comparteixen espai, EL GATO FÉLIX¹¹ (juny – agost 1931). S'ha de tenir en compte que és el moment de major èxit del personatge, competint amb el mateix Mickey Mouse. A les diverses historietes narrades a La Última Hora apareix torejant. Es tracta d'una història que s'allarga en el temps, encara que l'edició setmanal es pot llegir de forma independent sense perdre sentit l'història. És també un reflex de la gran popularitat del toreig en aquella època (imatges 10 i 11).

El 29 de desembre d'aquest any, quan ja feia temps que s'havien deixat de publicar les vinyetes protagonitzades per el Gato Félix, trobem una única aparició del que era el seu gran rival, com ja havia apuntat, Mickey Mouse. Això s'ha de matisar. En primer lloc se l'anomena Miquito i això tampoc és correcte perquè si ens fixem en el dibuix, en realitat, com delaten la falda i els tacons, és Minnie. A la mateixa història, que versa sobre la lectura del futur també hi apareix Pluto.

En una vinyeta diferent, ja de gener de 1932 si que apareix el mateix Mickey, junt a Minnie, sent una continuació de la història anterior.

A les mateixes planes que hi apareixen aquests personatges, tant Félix com Minnie o Mickey, no hi ha cap referència a Copyright ni drets d'autor, és clar que la legislació del moment és molt diferent de la que ha esdevingut amb el pas del temps. Com argumenta Antonio Martín¹² hi hagué molts tebeos de l'època que recorren al còmic nord-americà a la recerca de personatges que adaptaven lliurement o que arribaven a ser calcats directament.

---

¹¹ Cal fer un incís respecte a aquest personatge: el 9 de novembre de 1919 apareix el personatge del qual evolucionarà el GATO FÉLIX en un curtmetratge de la Paramount Pictures titulat "Feline Follies". Produït per l'estudi d'animació de Pat Sullivan, el curtmetratge fou dirigit pel caricaturista i animador Otto Messmer, aquest personatge esdevindrà clau en el cinema de l'època. L'autoria no està clara, si fou Messmer o Sullivan, i aquest fet els enfrontà en els tribunals de forma prolongada. Fos com fos, amb l'arribada del cinema sonor el personatge no es sabé adaptar i els resultats dels seus films desastrosos. L'esposa de Sullivan morí el març de 1932 i només un any després fou el mateix Sullivan qui va finir, deixant el seu estudi abandonat.

¹² Martín, A. 2005.

Un altra personatge regular, o hauria de dir personatges, són SANCHÓN, KOKIN Y BETÚN EN EL ÀFRICA DEL SUR que apareix entre l'agost i el setembre o la seva continuació SANCHÓN, KOKIN Y BETÚN ABORDO DEL MAYERDIC que fou publicada entre els mesos de novembre y desembre d'aquest mateix 1931. Aquesta sèrie regular resulta d'un seguit d'aventures dels personatges en els àmbits que indiquen els títols. Són un clar exemple d'etnocentrisme propi de l'època, en la línia d'altres publicacions com Tintín en el Congo o alguns personatges propis del TBO.

Destaca la forma de retratar als indígenes africans, que es veuen com caníbals i essers inferiors que cal educar, mentre que el to de l'aventura és en general humorístic (imatge 12). En la primera part de les seves aventures es dediquen a caçar diversos animals emprant trucs enginyosos, mentre que la segona sèrie narra el viatge per tal de tornar al continent europeu.

La darrera historieta que apareix de forma regular són les aventures de CHIRIPITO. Aquest és un noi de color del qual sens contenen diverses anècdotes (imatge 13), encara que aquesta l'englobaria dins un seguit d'histories en que els protagonistes són gent de color. Títols com "*Al negro, el huevo, le dio un susto perro*" deixen entreveure el tipus de sensibilitat existent a l'època. La majoria contenen anècdotes sense més transcendència i l'ambientació és molt senzilla, mostrant planures plenes d'herba i palmeres, així com alguns poblats de cabanes. Els europeus que apareixen a aquestes històries sempre vesteixen com exploradors colonials.

Per l'any 1932 només trobem un personatge que aparegui amb regularitat a la pàgina infantil. Entre el gener i el juliol foren publicades les aventures d'un personatge anomenat EL FORAJIDO DE LA LLAMA ROJA (imatge 14).

Aquest és un noi, evidentment jove, que estèticament destaca per estar molt prim i dur els cabells amb un tall similar al *Príncipe Valiente* i que viu diverses aventures de caràcter cavalleresc i màgic. No falten les princeses en dificultats, els savis i mags que ajuden a l'heroi o els inevitables enemics caracteritzats pel seu ànim maligne.

La narració en si es basa més en els textos que no en les imatges, sent la part gràfica més il·lustrativa que no motor de l'acció. Els escenaris on es sol desenvolupar l'acció són, bàsicament, castells i boscs, així com el vestuari és el que es pot esperar

d'una història ambientada en l'edat mitja, mesclant elements fantàstics i de l'anomenat gènere de capa i espasa.

Al llarg de l'any 1933 destaquen dues sèries que tenen major continuïtat. La primera l'he anomenada la SÈRIA AFRICANA, degut a la seva ambientació (imatge 15). Aquesta, igual que ocorria amb l'anteriorment citada per 1931, és protagonitzada per personatges de color o exploradors blancs, que encara que no siguin sempre el mateix personatge, sí que tenen en comú l'ambientació i el dibuix.

Es tracten d'històries gràfiques curtes, en les que predominen una sèrie de característiques. Per començar, en nombrosos casos es tracta de caceres en les que els animals són capturats de forma poc creïble. Normalment es refereixen als personatges de color com "el negro" o "el negrito". En molts cops són tractats de caníbals, que finalment reben el seu merescut. L'ambientació segueix els canons esmentats.

També es combinen sens cap tipus de mirament les espècies animals que hi apareixen: no importa que siguin de la sabana, de les jungles, rius o inclús d'altres continents.

Els altres personatges que es solen repetir durant aquest any són els d'un parell de germans, anomenats simplement "NIÑOS". La tira gràfica narra les peripècies dels dos, històries simples ocorregudes en ambients familiars que varien des de la lliçó moralista fins a les petites entremaliadures entre els mateixos germans. La sèrie en si no revesteix un major interès.

L'any següent no és desenvolupa cap història que tingui un personatge unitari. Exceptuariem els primers mesos en que encara hi trobem algunes narracions referents als nins que ja havien protagonitzat algunes històries al llarg del 1933.

Durant aquests dotze mesos predominen les històries "slapstic", de tall innocent i que solen acabar amb una caiguda o cop. Normalment els ambients són quotidians i els personatges nins o adults estereotipats. No manquen les dones grasses.

Destacar la vinyeta del 11 de setembre, en que apareix un combat entre Fèlix el gat i Mickey Mouse (imatge 16).

Amb tot el que he dit referent a aquest any no vull dir que desapareguin completament les històries sobre Àfrica, que encara en resten. Si que perden qualsevol

tipus de continuïtat i s'inclouen dins la resta de continguts sense major predominança, encara que mantenint les característiques enumerades.

Al tombant de 1935 hi ha una gran disminució en la quantitat d'imatges que apareixen en la plana infantil. Això cal anar a cercar-ho en la substitució d'aquest tipus de contingut en favor de la narrativa, fet que especificaré quan parli d'altres continguts a la plana infantil.

Per parlar de 1936, durant el període que va des del gener d'aquest any fins a l'esclafit de la Guerra Civil, només hi ha una sèrie que es mantingui amb certa continuïtat. Es tracta de "LA ABUELITA" (imatge 17); una tira d'humor gràfic que està protagonitzada per, com descriu el títol, una padrina que pateix un seguit "d'aventures".

El dibuix és molt senzill i es dedica a relatar fets com un dia de pesca, un viatge, un incident amb abelles o la discussió de dos cans per un os. El personatge és un tant arquetípic, la gran padrina vestida amb un gran vestit, ulleres i un capellet amb flors.

Les historietes de personatges regulars es complementen amb d'altres que fan aparicions esporàdiques. Molts cops és en forma de humor "slapstic", acabant els personatges rebent topades o amb caigudes, però d'altres és humor sobre els personatges en si (lladres, dones grasses, ancians...).

Si durant l'any 1931 en trobem un gran nombre, la majoria sobre humor com el que he descrit unes línies abans, encara en trobem moltíssim d'exemples més al llarg dels anys (imatges 18 i 19), destacant especialment els acudits que tenen com a protagonistes a infants.

Cap al 1933 emperò, comença un nou format que llevarà crèdit a l'humor gràfic al diari *La Última Hora*, en favor de la narrativa: el concurs *Pitusín*. És tracta d'una iniciativa que permet prendre part als lectors. Comença amb la narració d'una aventura d'aquest personatge i s'insta a que sia continuada pels lectors que poden col·laborar mitjançant carta. Fins al moment de la fi de la República es donaran nombroses edicions, alternant molts de cops, setmanes en que la plana dedicada als infants és troba formada exclusivament per narracions amb d'altres en que l'humor gràfic comparteix espai amb llistats de guanyadors i noves convocatòries.

Així, la presència de vinyetes és cada cop més escassa amb el devenir dels anys, principalment durant 1935 i 1936 en que pràcticament desapareixen en contraposició amb els primers anys d'aquest període.

S'ha de tenir en compte que no tota la plana estava emprada per vinyetes. L'humor gràfic es completava amb nombrosos passatemps infantils. Trobem per exemple proves d'ajuntar els punts (imatge 20), invents estrambòtics i en cap cas realistes (imatge 21) o amb narrativa. D'aquest darrer contingut s'ha de diferenciar entre narracions "didàctiques" (imatge 22) i narracions d'aventures (imatge 23).

De les primeres s'ha de dir que normalment parlen de llocs llunyans; destaquen els Estats Units (principalment parlant d'indis i bandolers), els països asiàtics, Àfrica o d'altres radicalment diferents com el fons marí (principalment referint-se a animals d'aquestes latituds).

Els d'aventures segueixen més o manco les mateixes temàtiques però incloent ficció. S'ha de dir que tant uns com els altres destaquen per tractar de forma estereotipada els llocs i els individus dels que parlen.

En el cas de les diverses vinyetes que apareixen repartides al llarg del diari podem dir que mantenen una tònica general en quant a temàtiques, continguts i estètica. Això no varia, ni depèn de la posició que ocupen dins la distribució de les pàgines.

Cal dir que no complementen els continguts¹³, sinó que semblen omplir les pàgines on sobre espai, fet que s'emfatitza per la inexistent continuïtat i regularitat.

Destaca que les vinyetes publicades a les portades vagin disminuint de forma progressiva. En tot cas, en referència a la gran quantitat d'espai que ocupen en l'estiu de 1931 sembla ser que és degut a ser l'època de l'any en que s'estanquen més les notícies i serveixen en tot cas per omplir l'espai buit.

Només puc especular amb la possibilitat de que l'augment de l'activitat política i l'augment de la presència de les fotografies siguin els factors claus de la progressiva desaparició de l'humor gràfic en la portada de La Última Hora.

---

¹³ Exceptuant el cas ja esmentat de la pàgina cinematogràfica.

Una de les característiques, sobretot de la pàgina infantil, és la maquetació deficient de les historietes gràfiques. Apareixen imatges invertides, tant els dibuixos com l'ordre narratiu o fins i tot als títols, donant a l'acabat un aspecte molt descuidat.

També cal destacar l'excessiva violència que apareix en algunes de les imatges i vinyetes (imatges 24 i 25). Es evident que a l'època no hi havia cap tipus de control sobre els continguts, encara que estiguin destinats a un públic infantil.

M'ha cridat l'atenció amb quina facilitat s'aplica el qualificatiu "noble" a la venjança. Apareix en un seguit de vinyetes i també en un relat del 14 d'abril (feliç coincidència?) de 1936. És evident la promoció d'algunes idees que avui en dia cridarien la veu d'alarma entre mestres i pedagogs.

Diré que els canvis que es demostren en l'evolució són més per factors interns de la publicació (noves alternatives destinades al públic infantil) que no pas als condicionants forans. La política resta normalment oblidada, centrant en els infants l'humor gràfic.

Exceptuant l'aparició de les vinyetes en relació a la pàgina del cinema durant 1935, es veu una progressiva disminució de tires gràfiques en el diari, en detriment d'altres alternatives.

Finalment fer constar que és impossible identificar els autors a través del seu treball en el diari, però que resultaria tremendament important per restablir aquest patrimoni i donar-li l'importància que es mereix. Guiant-me per la diversitat gràfica de les imatges i els diferents continguts diria que el nombre d'autors que treballaren a La Última Hora durant la Segona República digué ser quantiós, encara que molts d'ells treballassin de forma esporàdica.

EL CORREO DE MALLORCA

El Correo tingué dos directors: Joan Ramis d'Ayreflor i Saura i Rafael Caldentey Cantallops. Fundat al 1910¹⁴ perdurà en el temps fins al maig de 1953. Durant la Segona República duia el subtítol de Diario Católico. En un primer moment la seva redacció es trobava situada al carrer Conquistador, però al maig de 1910 es trasllada a la plaça de Santa Eulalia. Tres anys després es traslladà al carrer de la Llongeta on romandria fins 1932 en que passà al carrer Mora arran de la constitució d'una associació d'amics i de protectors del diari.

Era un diari catòlic i conservador, que estava lligat al Bisbat de Mallorca. En conseqüència durant el període de la Segona República Espanyola criticà el socialisme, el comunisme i el mateix règim republicà. Per altra banda, la Unió de Dretes i Acció Popular Agrària reberen el seu suport.

Utilitzava els serveis de impremta de la Tipografia d'Amengual i Muntaner en un primer moment de la publicació. Però abans d'acomplir-se l'any de la seva creació passà a editar-se a la Impremta de Felip Guasp. Coincidint amb el canvi de seu al 1917, fou editada, a partir d'aquesta data, per la impremta La Esperanza. Des del dia 1 d'abril de 1925 i fins l'esclat de la Guerra Civil, el número de pàgines de El Correo de Mallorca es mantingué de forma inalterable en 8, variant entre 49 x 34 cm i 55 x 37`5 cm la mida de la plana.

El castellà fou l'únic idioma utilitzat en aquesta publicació.

Afegir finalment, que des de 1908 se'l considera capdavanter en la promoció turística de Mallorca i organitzà excursions a diversos indrets de l'Illa i viatges per nuclis turístics de la Mediterrània.

La il·lustració i l'humorisme gràfic no eren part habitual dels continguts del diari. Això es deu principalment a la tipologia de la mateixa publicació, més allunyada de canons de caire comercial com és el cas de La Almudaina o La Última Hora. També s'ha de tenir en compte que representa una ideologia molt més conservadora, alineada amb altres tipus de continguts.

---

¹⁴ Per ser exactes dia 1 de març de 1910 arribà per primer cop als carrers de Palma.

S'han d'esmentar dues excepcions a aquesta situació. És el cas d'una caricatura apareguda el 9 de Novembre de 1931 amb motiu de la visita del ministre d'economia, Nicolau Olwer, en que es reproduïx a dit personatge en una variant còmica. Aquesta caricatura no fou realitzada al moment, sinó que data de 1917, moment en que Olwer presidí "Nostra Parla", els jocs florals. L'altra excepció és un retrat il·lustrat del Papa Lleó XIII (imatge 26) amb motiu de la commemoració de la publicació de la encíclica "Rerum Novarum" al 1891¹⁵.

Ni tan sols, en contraposició d'altres diaris analitzats, la publicitat que apareixia estava editada de la mateixa manera, i en el cas de trobar alguna il·lustració era d'un tamany minúscul dins la totalitat de la pàgina.

Poques conclusions podem treure d'aquest diari, almenys respecte al tema tractat. Simplement ressenyar aquests exemples tan anecdòtics com limitats.

EL DIA

Aparegué per primer cop el 31 de maig de 1921, acompanyat pel subtítol *Periódico de la mañana*. Aquest l'acompanyaria al llarg dels 5.608 números publicats, fins al 11 de juliol de 1939 en que n'aparegué el darrer. Mentre que els primers foren editats a la impremta B. Julià, a partir del número 3 s'edità a la Impremta d'El Día. Aquesta edició es trobava composta per 8 pàgines en format 57x35 a un preu de 10 cèntims, fins el 1939 en que pujà a 15.

El seu director fou Joan Estelrich Artigues fins març de 1922. A partir d'aquesta data passà a ser-ne titular Joaquim Domènech Coll que hi restà fins que fou substituït per Nicolau Brondo Rotten en desembre de 1927, assumint les labors de direcció fins el tancament del diari a l'any 39.

Es publicà amb castellà, encara que hi trobem alguns articles en català.

Temàtica i ideari: "*Diari d'informació general. El seu ideari varià segons els interessos polítics i econòmics del seu propietari, Joan March Ordinas. [...] Va sortir*

---

¹⁵ Aquest retrat apareix en data de 15 de Maig de 1931.

amb la idea de renovar el periodisme insular i integrà inicialment els nacionalistes liberals, l'avantguarda artística i intel·lectual i el progressisme polític en general. Fou anticaciquista i va mantenir fortes polèmiques amb la premsa conservadora i maurista, d'acord amb les idees del Partit Liberal i de Joan March Ordinas, amb articles de liberals, de republicans i de socialistes (Josep Pla, Marcel·lí Domingo, Indalecio Prieto, Luis Araquistain).

En els seus inicis, va esser un element de primer ordre en l'estratègia articulada per les forces progressistes de Mallorca.

Durant la dictadura de Primo de Rivera adoptà una posició crítica envers el règim i fou, molt sovint, objecte de censura. Va patir dues suspensions, una de dos dies i l'altra de deu. Desqualificà la Unión Patriótica. Acostumava a comentar la política europea, la qual cosa li servia per fer crítiques i donar alternatives a la política espanyola. El 1928, inicia una secció dedicada a publicar articles de polítics liberals europeus, com Emile Vandervelde, Edouard Herriot, Thomas Greenwood, Emile Borel i Ignaz Seipel, entre d'altres. Va celebrar la caiguda de Primo de Rivera.

Durant la Segona República, inicialment n'acceptà el règim, però a causa dels enfrontaments de Joan March amb els republicans, el diari adoptà actituds defensives, i fins i tot, va difondre articles de Miquel Villalonga de caire feixista. A les eleccions de febrer de 1936, el diari atacà la candidatura del Front Popular.

Des de les seves pàgines defensà un regionalisme moderat, que minvà a partir de 1928 i durant l'etapa republicana, en el transcurs de la qual optà per posicions molt conservadores i antirepublicanes amb col·laboracions de Concha Espina i d'Ernesto Giménez Caballero.

Entre 1925 i 1936, els diumenges, dedicà una de les seves pàgines a l'avantguarda artístic-literària castellana i catalana, coordinada per Miquel Angel Colomar Moyà. Pel seu gran tiratge i per la seva qualitat fou molt popular a Mallorca. Acabada la Guerra Civil, es fusionà amb el periòdic Falange i donà lloc al diari Balears.”

Company, A. “Catàleg de 100 anys de premsa diària de les Balears”, Grup Serra, Palma, 1993

El Día destaca de forma pròpia per diverses qüestions. La primera, tal volta, la més interessant de cara a la conservació patrimonial, és que apareixen els noms dels autors firmant les diverses il·lustracions realitzades. Només amb el nom, el llinatge o, en algun cas, amb un pseudònim, però almenys tenim la possibilitat de investigar-los.

Que la seva aparició sigui pràcticament diària ens permet recollir una mostra més nombrosa per tal d'emetre judicis de valor. Més important és, encara, que dins aquesta mostra hi trobem tot tipus d'humor, des del més simple acudit fins a la més subtil sàtira política.

L'anàlisi de la mostra s'inicia amb la seva ubicació dins el diari. Normalment podem trobar un exemple d'humorisme gràfic a primera plana. De forma habitual es situa a la part de sota. Es sol decantar pel cantó dret, encara que això no és immutable.

El total de mostres recollides al 1931 és de 146¹⁶. Aquestes es poden dividir en diverses categories segons el contingut. Així mateix, en ocasions, podem realitzar subdivisions, sobretot quan parlem del que resulta més important, a ulls d'un historiador: la utilització política de les vinyetes.

Però abans d'entrar en l'anàlisi dels continguts, si que voldria remarcar els diversos creadors que apareixen. Empenes hi trobem alguns llinatges (pràcticament tots d'origen mallorquí), noms i en alguns casos pseudònims. Els autors que publicaren al llarg de 1931 foren: Maura, Biel, Bonet, Picarol, B. Más, P. Bestard, Mercadal i Frank.

Quan ens referim al 1932, el nombre de vinyetes augmenta fins a 177. En la seva autoria repeteixen B. Más, Picarol (que també firma com Costa), Frank, Bonet i Pons Bestard. S'afegeixen a aquest llistat Bonastre, C. López, Roberto, Sureda i Cittadini¹⁷.

---

¹⁶ Tenint en compte, com en tots els casos, que la data d'inici és la proclamació de la República.

¹⁷ El pintor realitzà una sola aportació, un autoretrat que acompanyà una notícia sobre la seva obra.

A l'any següent, continuen amb la seva labor Bonastre, B. Más, Bonet, Picarol, Per Sonne i Teodoro Delgado, encara que aquest darrer amb únicament dues aportacions. En total, aquest autors publiquen 163 vinyetes durant el 1933.

A l'any 34 segueix la tendència a realitzar un menor nombre de il·lustracions (un total de 140). Com ja ocorria en anys anteriors alguns es mantenen i s'afegeixen noves incorporacions: Per-Sonne, Bonastre, Pedro Quetglas (Xam) de qui trobem la pròpia caricatura (imatge 27), B. Más, Bonet, G. March, Narciso Pujet¹⁸ i Zeda.

Dràsticament, amb el canvi d'any, es reduirà el nombre de vinyetes publicades. Si fins ara parlàvem de xifres que, com a mínim rondaven les 140 mostres anuals, passem, de cop, a només 19. Òbviament, i en clara repercussió, això afecta als autors. Només Bonastre i Per-Sonne, aportaran el seu treball a El Día durant 1935.

Aquesta situació arribarà a la seva màxima expressió al 1936, amb només 13 exemples. Fet amplificat pel trencament que suposa la Guerra Civil. Quan ens referim als autors: Costa, Sancho, "Mono de Linares", Xam, Oses i, sota el títol de *Humor Ajeno*¹⁹, una vinyeta extreta del *Lustige Blatter* de Berlí.

Dins els continguts trobem nombrosos casos d'humorisme que podríem anomenar "en situacions quotidianes": humor respecte al matrimoni, les relacions entre senyors i servei, la moda, etc. Destacar, a mode d'anècdota, que en un gran nombre d'ocasions es fa referència a la pràctica de la pesca.

Quan parlem de política hem de realitzar divisions. Trobem retrats caricaturescs sobre personalitats de la política del moment (alguns simples retrats, d'altres acompanyats d'anotacions) o bé humor sobre la situació política.

Quan parlem de retrats als que l'humorista gràfic hi afegeix un "plus", per dir-ho d'alguna manera, es pot exemplificar amb el retrat de Julian Besteiro amb motiu del seu nomenament com President del Congrés (imatge 28). En ell hi trobem al Sr. Besteiro

---

¹⁸ Que en la seva única aportació fa un retrat de diversos personatges populars d'Eivissa sota el títol de "Tipos ibicencos".

¹⁹ Com veurem més endavant aquest era el títol de la secció d'humor gràfic de La Almudaina que realitzava mitjançant aportacions d'altres publicacions, entre d'altres el *Lustige Blatter*.

rodejat de campanetes, mentre en sosté dues en les mans, sota el títol: “*Un cargo de muchas campanillas*”.

També Victoria Kent, anomenada Directora General de Presons, apareix caricaturitzada amb l'acompanyament d'un pres vestit d'àngel que porta al cinturó un ganivet. De forma contraposada trobem la il·lustració de Anguera de Sojo, Governador Civil de Barcelona, acompanyat d'un text on se li rendeix homenatge per la seva enèrgica actuació a la darrera vaga (imatge 29). Lerroux, Clara Campoamor i Salvador Madariaga aparegueren caricaturitzats junts amb motiu de la seva participació a la Asambleia de la Societat de Nacions.

Ramón del Valle-Inclán fou dibuixat per Bonet amb motiu del seu nomenament com a conservador general, acompanyat de paraules de lloa per la seva figura.

Hi ha una clara disminució en el nombre de retrats al llarg de 1932. És curiós com trobem que es repeteixen alguns ja apareguts al llarg de l'any 31, com Alcalá Zamora, Lerroux o el mateix Batlle de Palma (acompanyat per la frase “*¿Porqué no habré dimitido antes?*”).

Al llarg de 1933, dins “*Figuras de la República*”, trobem Salvador de Madariaga, ambaixador a París i que segons refereix el diari, motiu de debat degut a la seva actuació davant la Societat de Nacions (imatge 30). Els fets polítics que sacsejaren el govern al 1933 també són presents en l'humorisme gràfic de El Día. Així, sota el títol de “Nota política” trobem la dimissió de Joaquín Pi y Suñer i Miguel Maura (imatge 31). També el 3r Gabinet de Azaña fou objecte d'un retrat (imatge 32), així com Martínez Barrios quan prengué el seu càrrec de President de Ministeri. Alejandro Lerroux torna a tenir una caricatura. Trobem també Ángel Ossorio y Gallardo.

Durant el mes d'Octubre de l'any 1934 trobem diverses il·lustracions i caricatures dels nous ministres de la República: Anguera de Sojo (ministre de Treball), Eloy Vaquero (ministre de Governació), Martínez Velasco (ministre de Cartera) i Jiménez Fernández (ministre de Agricultura).

De personatges que només hi trobem la caricatura, sense cap tipus més d'anotació hi ha Alejandro Lerroux, Luis de Zulueta i Jaime Carner (amb motiu del seu

nomenament com a ministres), Manuel Azaña, Francisco Julia (diputat electe de les Balears), Carlos Esplà (Governador Civil de Barcelona), Lamberto Juncosa (Concejal Síndic), Alvaro Albornoz (Ministre de Foment), Jaime Ayguade (Batlle de Barcelona), Gabriel Alomar (imatge 33), Lluís Companys, Ramón Pérez Ayala (Ambaixador de la República a Anglaterra), Diego Martínez Barrios (Ministre de Comunicacions), Pedro Rico (Batlle de Madrid), Francesc Macià (President de la Generalitat de Catalunya), Santiago Casares Quiroga (Ministra de Marina), Marcelino Domingo (Ministre d'Instrucció Pública), Fernando de los Rios (Ministre de Justícia), Indalecio Prieto (Ministre d'Hisenda), Francisco Largo Caballero (Ministre de Treball), Andrés Crespí (Concejal), Francisco Villalonga Fabregas (Concejal), Eduardo Gómez Ibañez (Concejal), Emili Darder (Concejal), Llorenç Bisbal (Batlle de Palma) i Raimundo de Abadal (Diputat de Barcelona i President de la Lliga Regionalista). Tots ells al llarg de 1931.

Altres figures caricaturitzades, ja al 1932, foren, per exemple: Herminio Aroca (Delegat d'Hisenda a les Balears), Francisco Barceló Caimari (Concejal), José Tomás Rentería (Tinent de Batlle) i Hipólito Lázaro.

Aquestes caricatures venen sota diversos títols, variables depenent de la personalitat o del moment, com són: *“Figuras de la República”*, *“Gente Conocida”*, *“Al servicio de la República”*, *“Autoridades republicanas”*, *“Embajadores de la República”*, *“Autores Dramáticos”*, *“De las Cores Constituyentes”* o *“Los hombres atareados”*.

Humor sobre la república en trobem el dia 4 d'Agost de l'any 31, per exemple (imatge 34), en que veiem la representació de la mateixa sepultada per caps en que hi figuren diversos mots (*“protestas, conflictos, huelgas i impaciencias”*), en que es remata la vinyeta amb la frase: *“Para su poca edad, era demasiado peso”*, en clara al·lusió a les dificultats en que s'hagué d'enfrontar el primer govern de la República.

Una altra clara al·lusió als problemes de inseguretat al llarg d'aquest període la trobem al 1934. En ella se'ns ofereix una imatge de la Guardia d'Assalt que no és precisament positiva: braç en alt, carregant contra la gent. Encara que l'autor, Bonet, en aquest cas, remarca que aquesta és la visió dels extremistes (imatge 35).

L'Estatut de Catalunya fou uns dels temes principals sobre el que ironitzaren els autors de El Día. Cridaner és el retrat que fa Bonet d'un Francesc Macià que a sobre d'un tren viatja cap a Madrid portant l'Estatut (imatge 36) sota el títol de “*Viajeros catalanes*”. Del mateix mes d'Agost tenim una altra referència a la política catalana, amb una caricatura del concejal Casanovas, quan per diversos motius²⁰ hagué d'aglutinar varis càrrecs polítics²¹, feien burla d'ell dient que per poc no agafava també el del Bisbat.

Una caricatura de Jaime Aguade, d'Esquerra Republicana de Catalunya, fou publicada amb motiu de que aquest personatge, Batlle de Barcelona, Conseller de la Generalitat i Diputat a Corts, es trasllades a Madrid, igual que Macià, per tal de defensar l'estatut (Imatge 37). Al novembre d'aquest mateix any 1931 s'il·lustrava, sota el títol de “*Panorama Político*”, la situació de Catalunya (imatge 38).

Aquesta era seguida amb interès. Sobretot l'actualitat de Barcelona, ja al 1932, com per exemple en el cas del nomenament de Juan Moles com a Governador Civil, o la visita de Lerroux a la Ciutat Comtal. Destacar la il·lustració del dia 29 de Setembre que reproduceix el ball realitzat en honor de l'Estatut Català. Ve acompanyat pel següent text explicatiu:

“El público bailando sardanas en los jardines del Parque de Montjuich; en la noche del lunes, con motivo de los festejos organizados en honor de los presidentes del Consejo de Ministros y los parlamentarios que han viajado a aquella ciudad”

Al dia següent aparegueren, en la mateix vinyeta, les imatges de Azaña, Besteiro i Bello, presidents del Consell de Ministres, Corts i la Comissió de l'Estatut respectivament.

---

²⁰ El principal, el trasllat dels alts càrrecs a Madrid per la qüestió oberta de l'Estatut.

²¹ En substitució de Macià i Aguade assumí els càrrecs de President de la Generalitat i Batlle de Barcelona, quant anaren a defensar l'Estatut a Madrid.

Canviant d'àmbit, dins el mes d'Agost de 1931 trobem, baix el titular "*La polémica Ortega-Prieto o la paloma de la discordia*", una vinyeta en que ambdós personatges del govern de la República es barallen per no agafar dit colom (representació de l'economia espanyola) en referència a la crisi financera espanyola del moment (imatge 39). Un dia després, amb humor negre, es torna a representar a Indalecio Prieto dins un fèretre amb un periodista al costat que li diu: "*¡Caramba, Don Indalecio! a ningún ministro de Hacienda se le había ocurrido fallecer para salvar la economía española*".

Sobre els problemes financers de la República trobem una caricatura de Santiago Alba, diputat de Zamora, amb motiu de la interpel·lació contra el ministre d'hisenda a Corts.

Les vagues foren un altra dels problemes de la República. Sobre la situació de continúes vagues que sacsejaren Barcelona, feu ironia B. Más al gener d'aquest any (imatge 40).

Quan s'acostaren les eleccions de 1936, algunes vinyetes agafaren un fort caire polític, demostrant l'esperit del diari i el seu posicionament (imatge 41). Caldria realitzar un petit anàlisi d'aquesta vinyeta: El treballador magra, amb aspecte malalt, tal com denota el seu nas, portant sota el braç la falç i el martell, mentre que, en contraposició, l'obrer gras i d'ampli somriure el convida a canviar-se de bàndol.

Una altra vinyeta, també amb motiu de les eleccions, fou realitzada per Sancho en aquest mateix febrer del 36 (imatge 42), convidant al vot.

No tots els comentaris i l'humor són sobre política nacional. El dia 10 de novembre de 1931, sota el títol de "*¡Todo sea por la Paz!*", es comenta l'ocupació japonesa de Xina i el compromís que això suposa pels europeus (imatge 43). La situació d'aquest conflicte bèl·lic obert i com Xina interpel·lava a la societat de nacions, fou motiu d'escarni per part de Sureda al 1932 (imatge 44).

Al llarg de 1932, de fora de les nostres fronteres trobem el retrat Alberto Lebrun que es realitzà amb motiu de la seva elecció com a President de la República Francesa. La visita del cap de govern francès Herriot al Novembre d'aquest any, no escapa de la

ploma de Bonet. Respecte a la política exterior s'ha de remarcar la caricatura d'Adolf Hitler apareguda el 10 d'Agost de 1932 (imatge 45). El text que acompanya la il·lustració, vist amb el temps, és corprenedor:

“Hitler, el caudillo del nacionalsocialista que ha logrado en las últimas elecciones de Alemania el 37`2 por 100 de los puestos. Es decir, el doble del número de diputados que tenía en 1930, cuyo resultado dentro de la situación confusa, es un triunfo del espíritu bélico alemán que puede ser decisivo para ese país y aún para la vida europea”.

En tant a política internacional al llarg de l'any 1933, trobem retratat l'ex-ministre belga Emile Vandervelde, degut a un viatge a Espanya i a les conferències realitzades dins l'Estat Espanyol. L'autor Henri Barbusse també realitzà una visita i diversos actes en contra de la guerra i del feixisme (imatge 46). Trobem un retrat de Gabriela Mistral, escriptora xilena destacada a Madrid en qualitat de cònsol honorària. També el poeta francès Paul Valery fou caricaturitzat en motiu d'una conferència a Barcelona organitzada pels Amics de la Poesia. Alejandro Kerenski, el polític rus, passà per Barcelona, realitzant una intervenció per tal d'il·lustrar la realitat russa (imatge 47). Així mateix, la física francesa Madame Curie, guanyadora de dos Nobel, participà en una trobada internacional sota l'auspici del Comitè de les Arts i les Lletres de la Societat de Nacions a Madrid. Aprofitant l'ocasió, El Día, publicà el seu retrat caricaturesc. També del General Balbo, aviador italià que travessà l'Atlàntic en dues ocasions. Gerardo Machado, dictador Cuba, fou caricaturitzat amb motiu de la seva caiguda del Poder (imatge 48).

Al 1935, com he comentat, es redueix la quantitat de vinyetes realitzades, però és destacable un únic cas, aparegut el dia 13 de gener. En la il·lustració apareixen el Rei d'Itàlia i El “Duce” Mussolini sota el títol de “El pacto de Roma”.

També trobem retrats de personatges importants i influents fora d'àmbits polítics. Així per exemple trobem una caricatura de Pierre Benoit, el dia 2 d'Agost de 1931, en que fa referència a l'elecció del novel·lista francès per ocupar una poltrona a l'Acadèmia Francesa, acompanyada de paraules de lloa a la seva obra. Un compatriota

seu, Saint-Georges de Bouhelier, també fou objecte d'una caricatura on recordava l'èxit de les seves obres. Una altra escriptora que aparegué a las pàgines del Día caricaturitzada fou la hongaresa Megyeri Goyorffy, que visità Barcelona y Madrid a fi d'entrevistar-se amb diferents polítics. També hi ha algun exemple nacional, com el de l'escriptora María Martínez Sierra amb motiu de diverses conferències realitzades a l'Ateneu de Barcelona.

Un altre cas és el del Dr. Vanrell Camps, director del Servei Antituberculosi de l'Hospital Provincial. André Siegfried apareix el dia 16 d'Agost del 31. El empresari Gabriel Gordiola també fou caricaturitzat (imatge 49). Don Ángel Ossorio y Gallardo també ho fou amb motiu d'una conferència que realitzà a Barcelona al juny d'aquest any. Santiago Rusiñol fou caricaturitzat pel seu company i caricaturista del Día Josep Costa (Picarol). També apareix l'autor Jacinto Brau, així com el Secretari de l'Associació d'Arquitectes Enrique Juncosa.

Amb el motiu del pas de Charles Chaplin per Barcelona, també es feu una caricatura de l'actor caracteritzat com el seu personatge Charlot. Aquesta il·lustració ve acompanyada d'un text on recalca que l'actor "*el más popular del Mundo*", ha reservat habitacions al Ritz a Barcelona i es considera més que segura la seva arribada. També del món cinematogràfic apareix una il·lustració del director Alemany Fritz Lang amb motiu de la seva darrera estrena, encara que no menciona el títol del film.

Es segueixen ressenyant figures il·lustres al llarg de 1932, com per exemple el Professor Piccard amb motiu dels seus experiments a la estratosfera mitjançant l'utilització d'aparells de la seva invenció. També, el Día, es feu ressò de l'arribada a Barcelona de Stan Laurel y Oliver Hardy, els mítics "*el gordo y el flaco*" que actuaren al Teatre Còmic d'aquesta ciutat.

Dins un altra àmbit, tornem a trobar un retrat del caricaturista Russinyol.

Josep Costa, per la seva part, caricaturitzà al pintor, resident a Mallorca, Arthur Edward Middlehurst (del qual parlaré amb profunditat quan analitzem el The Daily Palma Bulletin). També la realitzà de Arthur Kellerman, literat (imatge 50). Per la seva part, Más, feu altre tant amb autors d'aquí com Pedro Ferrer Gibert. Trobem, així

mateix, la caricatura de Federico García Sanchis amb motiu de la seva estança a Mallorca.

A l'any 1933 hi trobem caricaturitzats l'escriptor Menéndez Pidal o el pintor Enrique Ochoa que exposà la seva obra a les Galeries Costa a Eivissa.

El 21 d'octubre de 1934, amb motiu de la mort de Santiago Ramón y Cajal, es dedicà al científic espanyol una imatge commemorativa.

Al 1936 podem apreciar una caricatura del pintor Turner-Copperman, realitzada per Costa. Xam, per la seva part, retrata al guitarrista Bartolomé Calatayud. També músic era Galvez Bellido, retratat amb motiu d'una actuació realitzada a Palma.

Del 1932 destaca una seria realitzada per Frank, sota el títol de "*Apuntes Mallorquines*", on il·lustra escenes de la vida quotidiana mallorquina (imatges 51, 52 i 53). Aquesta seria es mantingué durant l'estiu d'aquest any 32. També, tractat amb humor quotidià sobre un home gras, trobem referències al tren de Manacor (imatge 54). Les comunicacions per carretera també tingueren alguna repercussió entre les vinyetes del Día (imatge 55). Bonet també aporta el seu gra a aquesta tendència, amb imatges com la del 20 de desembre sobre els fotògrafs ambulants.

Tornem a trobar escenes quotidianes com La Feria de las Palmas, que descriuen, més que no satiritzen, de nou al llarg de 1933. Un altre cop realitzades per Bonet, el mateix tipus d'imatges sota el títol de "*Barcelona Pintoresca*", donen també una visió similar de la Ciutat Comtal. Dins aquesta seria il·lustra per exemple l'anomenada "Colla de l'arròs" (imatge 56), las barraques de la "Virreina", "las caramellas" (imatge 57), gitanos venent cans a les Rambles...

Per la seva part, Per Sonne, es dedicà a dibuixar el que ell anomena "*Tipos populares*": el licorista (imatge 58), venedora de llegums, un mariner sense treball, venedora d'olives, "*una vieja comache*" i un vell teixidor. Dins un altra àmbit, trobem, per exemple, imatges de la Rua a Palma.

Al llarg de 1934, Per-Sonne continua amb caricatures de personatges, tant polítics com d'altres àmbits en la seva particular visió de "*tipos populares*": "Carmen la

del mercado”, venedor de pipes, venedor de melons, el bedel del Cabildo, un jove mariner, un negociant o fins i tot el Vice-Cònsol de Dinamarca, Henrik Elgived, així com amb retrats de la vida quotidiana: el Ram (imatge 59), el Jardí de la Glorieta i la piscina de Ciudad Jardín. Ressenyar la caricatura publicada el dia 16 de novembre de 1934 en que sota el títol de “El trio de Mallorca” apareixen J. Más Porcel, Jesús Quintana i Fred Craz o Ganz.

Pedro Quetglas (Xam), per la seva part, realitzà il·lustracions de Gaspar Rullan, Jose Mª Eyaralar, Mn. Juan Mª Thomás, el mariscal Hindenburg, els comedians Serafín i Joaquín Alvarez Quintero

També hi ha caricatures de Baltasar Fortesa, Luis Ferrer Arbosa (Batlle de Palma), l'escultor Juan Llinàs, Llorenç Villalonga (imatge 60), Ricardo Samper (President del Consell, radical autonomista), l'escultor Antonio Rioja (amb motiu de la seva exposició al Circulo Mallorquín).

D'aquest mateix any 34, de la mà de diversos d'aquest artistes trobem retrats de carnaval (“mascarones”, comparses i il·lustracions de la Rua en si).

Una iniciativa dels venedors de Palma, Miss Comercio 1934 (Maria Rosselló Moner), fou caricaturitzada per Per-sonne.

Del dia 2 d'Agost de 1932 trobem una nota humorística que ironitza sobre els elevats preus que cobrava l'ajuntament per l'aigua (imatge 61). El mateix Ajuntament de Palma protagonitza un altre “gag”, on els veïns de Santa Catalina, animats per l'Estatut de Catalunya, en demanen un pel seu barri o l'abolició del que ells anomenen frontera (imatge 62). També sobre Santa Catalina versa la vinyeta del 21 de gener, on tracten sa Faixina de “Versalles” (imatge 63).

Sobre la situació de la Riera, que s'allargarà en el temps, tornem a trobar una seria d'apunts amb la conseqüent crítica al llarg de l'any següent (imatge 64). Una vinyeta de juny d'aquest mateix any 33, segueix sobre el tema. En ella, a la pregunta de quan utilitzaria una màscara antigàs, un soldat replica al seu superior “*Cuando tuviera que pasar por el puente de la Riera y respirar la brisa del mar*”.

Respecte a la societat, al 1936, en un to àcid, trobem una vinyeta sota el títol de “El siglo del menor esfuerzo”, en que un enamorat realitza la seva serenata deixant una radio sota la finestra de l'enamorada.

Altres notes tenen un fort contingut racista, com per exemple en una vinyeta apareguda el dia primer de desembre, en que un senyor es dirigeix al porter de color d'un edifici com a “Betún”, mentre que ell respon sempre utilitzant “senyor”. També trobem algunes vinyetes d'excessiva violència (imatge 65). Un altre exemple de racisme el trobem el 17 de gener de 1933 (imatge 66).

De's d'un punt de vista actual, no podem deixar d'assenyalar el retrat que es fa del matrimoni (Imatge 67), així com els maltractaments vists amb humor (imatge 68).

Crida l'atenció una vinyeta publicada per Costa (Picarol), el desembre de 1933 en que crítica la situació del turisme (imatge 69). També seva és la caricatura apareguda el febrer de l'any 1933, en que apareix Pedro Ferrer Gibert acompanyant una notícia sobre aquesta mateixa temàtica.

Molt destacable és l'ús del català en nombroses vinyetes (al voltant del 20% de les mateixes).

LA ALMUDAINA

Jeroni Amengual Oliver fou el director del conegut diari La Almudaina en època de la Segona República. Aquesta publicació havia estat fundada el 31 d'Octubre de 1887²² i en el moment que tractem duia per subtítol *Diario de la Mañana. Avisos y*

---

²² Els fundadors foren Jeroni Amengual Sampol i Francesc Muntaner (com editors), Joan Lluís Oliver (director), Guillem Sampol i Enric Alzamora (redactors).

Noticias. La seva redacció es trobava emplaçada en el carrer del Sant Crist, encara que originàriament havia estat situada al carrer Conquistador fins l'any 1927²³.

Es tracta d'un diari d'informació general de caràcter regionalista que durant la Segona República donà suport als partits de centre-dreta.

Des de 1926 el format era de 8 pàgines, amb unes dimensions canviant al llarg dels anys, però al preu fix de 5 cèntims l'unitat (10 si es demanava un número endarrerit) amb una subscripció anual de 1`25 pts a tot l'Estat i 2 pts a l'estranger i als països d'Ultramar.

L'idioma en que es realitzava fou el castellà, però va incloure algun article en català.

Afegir finalment, que des de 1908 se'l considera capdavanter en la promoció turística de Mallorca i organitzà excursions a diversos indrets de l'Illa i viatges per nuclis turístics de la Mediterrània²⁴.

Per poder-ne fer una síntesi i anàlisi s'ha de treballar sobre la base d'unes pròpies característiques que l'allunyen dels diaris fins ara esmenats. Per començar, dir que les diferents vinyetes apareixen sota el títol de "*El humor ajeno*", un títol que no és casual, entant que les vinyetes i acudits publicats no eren elaborats per artistes contractats per l'Almudaina, sinó traduccions d'acudits apareguts a diferents diaris d'arreu del Món.

Els investigadors *Josep Bauçà* i *Joan Antoni Cladera* ja hi feren menció en la seva comunicació sobre les notícies procedents de l'estranger al diari Almudaina²⁵.

---

²³ El motiu del trasllat és la creació d'una impremta pròpia on elaborar el diari. Fins 1927 s'havia imprès als tallers de l'Impremta d'Amengual i Muntaner.

²⁴ A Alger (1909 -1910), València (1910), París (1910), Niça (1911) i Mònaco (1911).

²⁵ Comunicació feta en el marc del 5è encontre d'historiadors de la Comunicació, Aportacions de la comunicació a la comprensió i construcció de la història del Segle XX, La comunicació audiovisual en la història, realitzada a Palma a l'any 2003.

La seva publicació no és regular, tant es pot donar un cop per setmana com tres dies dels set o fins i tot de forma diària durant un curt període. Per norma solen aparèixer a la portada, però igual que la publicació això és variable. Sigui com sigui, aquest em sembla un aspecte secundari, doncs el més rellevant que es pot extreure de la Almudaina és un anàlisi quantitatiu sobre la procedència de dites vinyetes: quins diaris i quins països.

Abans de començar, m'agradaria parlar de les vinyetes sens identificar. Es pot donar aquest cas per diverses raons: la vinyeta no ve firmada, es il·legible, el que hi ha escrit té un sentit indesxifrable... El percentatge varia entre un 28'1% de les vinyetes fins a un 7'8%, sent l'únic any en que no en trobem el 1936, encara que s'ha de puntualitzar per la falta de troballes (només es publiquen 11 vinyetes des del gener de 1936 fins l'esclat de la Guerra Civil).

A mode il·lustratiu voldria realitzar una petita taula estadística per veure l'influència dels principals països de les anomenades forces de l'eix i els anomenats “aliats”²⁶ quan encara no rebien aquest nom, sobretot com a exemple.

%	1931	1932	1933	1934	1935	1936
França	46'6	47'2	55'2	54'5	47'3	54'5
Itàlia	3'3	5'6	3'1	5'4	7'8	-
Anglaterra	17'7	15'2	9'3	1'8	7'8	9
Alemanya	5'5	5'6	2	3'6	-	9
EE.UU.	2'2	8	-	1'8	10'5	-

²⁶ Encara que manquen Japó i Rússia degut al simple fet de que no tenim cap referència de vinyetes d'aquests estats a les pàgines de l'Almudaina.

De l'any **1931**²⁷, he recuperat 90 vinyetes, de les quals 18 no feien patent la seva procedència. Destaquen les aportacions dels francesos *Ric et Rac* (19 vinyetes), *Dimanche Illustré* (5), *Le Journal Amusant* (5) o del britànic *The Passing Show* (13). A nivell anecdòtic crida l'atenció la presència d'una vinyeta procedent de la publicació *Aussie* de Sidney.

Parlant de xifres concretes, el 46`6% es representat per publicacions d'origen francès. Anglaterra ocupa el segon lloc representant l'origen de més del 17% de les vinyetes. Alemanya, amb un 5`5% ocuparia un tercer lloc, mentre que amb percentatges de més d'un 5% trobem Itàlia, Suècia, Estats Units, Mèxic i Australia.

L'increment de vinyetes publicades, 125 a l'any **1932**, no afecta en excés als percentatges exceptuant alguns casos concrets. França segueix com a clara dominadora en quant a aportacions amb un petit increment del 0`6%, Anglaterra la segueix, però amb una lleu disminució del 2`5%, mentre que Alemanya perd la seva tercera plaça (a pesar d'haver augmentat en un 0`1%) en favor dels Estats Units que augmentà fins al 8%. Itàlia també s'ha de ressenyar en tant arribà al 5`6%. A un nivell més baix tenim aportacions procedents d'Argentina, Suïza, Suècia i Polònia.

La publicació parisenc *Ric et Rac*, segueix essent la més present mantenint, curiosament, el nombre de vinyetes publicades (19). Comparteix espai amb aportacions de *Dimanche Illustré*, *Le Journal Amusant* i, sumant-se, *Le Rire*, *Candide* i *Le Matin*, tots ells en seu a la capital francesa. *The Passing Show* (Londres) segueix essent un dels magazines amb major presència, però també d'Anglaterra convé ressenyar *The London Opinion* (6 aportacions) i *The Humorist* (5), que contribueixen, com he dit, a que Anglaterra ocupi un segon lloc en quant a aportacions. Crida l'atenció el nombre de vinyetes procedents del setmanari nord-americà *Judge*, 8 en total, en tant al 1931 només n'hi havia dues. També *Il Travaso* de Roma es repeteix amb una certa freqüència (4 cops).

Al **1933** s'inicia una tendència que ràpidament s'incrementarà: la disminució en el nombre de vinyetes publicades. De les 96 vinyetes contabilitzades, d'un 28`1% de les mateixes no se n'ha pogut saber la procedència. Important, és fer patent que a pesar

---

²⁷ Agafant com data de partida l'inici de la Segona República.

d'aquestes xifres la procedència de dites publicacions es pot dividir entre, tan sols, sis països. França arriba al seu zenit amb un total del 55`2% de titularitat sobre els diversos acudits apareguts a *el humor ajeno*. Anglaterra, amb un 9`3% segueix essent un dels principals llocs de procedència, mentre que el restant 7`1% es divideix entre Itàlia, Alemanya, Àustria i Noruega.

A l'hora de parlar de les publicacions que aporten dites vinyetes no hi ha excessives novetats, exceptuant, com és lògic, la desaparició de les capçaleres que no pertanyen als països senyalats abans.

Un any després seguia la tendència a la disminució en quant a nombre de vinyetes aparegudes. La mostra està composta per 55 vinyetes. D'aquestes, en un 20% dels casos no es pot identificar la procedència (al mateix nivell que al 1931). Només França, que segueix aportant més de la meitat dels exemples, Itàlia i Suècia superen el 5% d'aportacions. El cas més paradigmàtic és el d'Anglaterra que davalla fins a només esser present en un 1`8% de les vinyetes enregistrades. En sentit contrari, de les 6 nacionalitats de referència del 1933, en passem a 9 al 1934.

Per capçaleres *Ric et Rac* manté el seu predomini, però només aporta un total de 6 vinyetes. Més d'una aportació també fan *Dimanche Illustré*, *Moustique*, *Parisiana*, *Marianne*, *Le Journal Amusant*, *Vart Hem* i *Il Travaso*.

Només 38 mostres d'humor gràfic han estat recollides en referència a l'any **1935**. Destaca la disminució de vinyetes sens identificar (només un 7`8%), mentre que els percentatges per països augmenten. França es redueix a un 47`3%, mentre que els Estats Units creix exponencialment fins ocupar la segona plaça del ranking de participació amb un 10`5%. Argentina, Itàlia, Anglaterra i la República Txeca aporten més d'un 5% de les vinyetes, mentre que amb menys d'aquest percentatge hi trobem Portugal (sent el primer cop que en tenim constància d'una vinyeta procedent de la publicació *Sempre Fixe*) i Austràlia.

Segueix essent *Ric et Rac* la major representada, i només trobem repeticions en quant a aportacions quan parlem de *El Suplemento de Bons Aires*, *Humour* i *Dimanche Illustré*.

En quant a **1936**, a més d'estar la mostra tallada per l'esclafit de la Guerra Civil, el fet de només haver-hi 11 exemples d'humorisme gràfic, fa que els percentatges d'aquest any s'hagin d'agafar amb certa prudència. Bé és cert que França no perd la seva primacia amb més del 50% d'aportacions. Pel que fa a la resta de països: Austràlia, Alemanya, Anglaterra i Austria, sens contar amb una solitària mostra procedent de Catalunya, els seus percentatges són irrisoris, ja que el 9% del total representa, en realitat, una única vinyeta procedent d'aquestes nacionalitats.

Ric et Rac és l'única publicació amb més d'una mostra.

La influència del país gal és innegable: prop del 50% de les vinyetes que es publicaren entre 1931 i 1936 hi procedeixen. El percentatge de la resta de països es troba molt allunyat d'aquestes xifres. L'òrbita Europea és, de forma evident, molt més present que no d'altres continents. Si que crida l'atenció que pràcticament cada any hi trobem alguna vinyeta procedent d'Austràlia, mentre que a l'hora de parlar d'Amèrica hi ha una presència molt major dels Estats Units que no de països de l'Amèrica Llatina²⁸. Per altra banda, que un país veí com Portugal empenes realitzi una aportació, també sembla contradictori.

A l'hora de mirar les ciutats de procedència, Londres i París semblen les majors "fàbriques" de revistes humorístiques, sens menyspreà Nova York i Estocolm, on sembla que es centralitzaven les principals produccions d'aquests països. Cas contrari ocorre a Itàlia, on trobem publicacions procedents de Milà, Roma, Florència, Torí o Venècia, o en el cas d'Alemanya, amb referents a Hamburg, Leipzig, Berlín o Munich. Sembla que els models productius són diferents, descentralitzant els recursos tant a Itàlia com a Alemanya, mentre que França, els Estats Units o Anglaterra centralitzen molt més la producció. És impossible de dir si aquests models econòmics responen als models polítics, però que els països que presenten un model o altre siguin aquests és una coincidència ressenyable.

Si que és clar que revistes especialitzades en aquestes temàtiques eren molt presents en la vida editorial dels diferents estats a principi de segle.

---

²⁸ Només Argentina i Mèxic amb un total de 4 vinyetes entre les dues.

Publicacions de procedència de les vinyetes publicades al diari Almudaina entre 1931 y 1936:

- 420, Il (Florència)
Publicació setmanal fundada a Florència al desembre de 1914, amb col·laboració de caricaturistes com Sacchetti, Yambo o Mario Fiorini. Desaparegué arran de les lleis de llibertats del 1925 del govern de Mussolini, que amb el decret de “libertà di stampa” abocà aquesta revista a la seva definitiva supressió.
- Allt for Alla (Estocolmo)
Sense informació.
- Aussie (Sidney)
Sense informació.
- Bagens Nyheter (Estocolmo)
(Trad. “Notícies del dia”) Publicat per primera vegada al desembre de 1864 es tracta del diari de Suècia amb més circulació entre els periòdics del matí. Amb seu a Estocolm, es considera una plana editorial “independent i liberal” on tenen ressò els principals articles d'opinió.
- Ballyhoo (Nova York)
Fou una revista d'humor publicada per Dell²⁹ des de 1931 fins 1939. En aquest primer període fou editada per Norman Antonio. Després de la

---

²⁹ Dell Publishing és una editorial dels Estats Units dedicada als llibres, revistes i il·lustració. Fundada al 1921 per George T. Delacorte Jr. Durant les dècades de 1920, 30 i 40, Dell fou un dels majors editors de revistes, incloent el “pulp”. Entre 1929 i 1974 es publicaren diferents comics dins la línia Dell, la major part dels quals en col·laboració

Segona Guerra Mundial, concretament entre 1948 i 1954, hi hagué diversos intents de ressuscitar-la de la mà de Bill Yates (en labors d'edició). Composta d'una secció central amb dibuixos i comics, les pàgines precedents i posteriors presentaven anuncis i articles falsos, com més endavant popularitzaria la revista MAD.

- Ber Simpl (Praga)
Sense informació.
- Bouillabaisse (París)
Sense informació.
- Candide (París)
Sense informació.
- College Humor (¿?)
L'única referència sobre el College Humor que he pogut identificar han estat diverses portades de Ellis Parker Butler, humorista gràfic nord-americà. Una referència indicà que l'any 1927 es publicava dins el Milwaukee Sentinel.
- Dimanche Illustré (París), *aka Dimange Illustré*
Hi ha constància de que el dibuixant Pierre Soymier hi dibuixà entre 1929 i 1930.
- Ente, Die (¿?)
Sense informació.
- Excelsior (París)
Sense informació.
- Fliegende Blätter (Munich)
Setmanari humorístic i satíric fou publicat desde 1845 fins 1944 a Munich. Els seus editors foren Braun i Schneider. Està considerat un compendi de la crítica social humorística, sent principal víctima del seu humor la burgesia alemanya. Els principals personatges des de la seva creació foren “die beiden Typen Biedermann und Bummelmaier”, el nom dels quals prové de l'expressió alemanya Biedermeier.

---

amb Western Publishing. Al 1943 també entraren dins la publicació de llibres de butxaca.

- Gaiety (¿?)
Respecte a aquesta publicació no hi ha informació. L'única publicació amb aquest nom és un magazine dedicat al públic homosexual publicat al Canadà.
- Gazzettino Illustrato (Venecia)
Fundat al 1908 és una publicació mensual independent de la editorial veneciana Calliandra. Associada a partir de 2008 amb l'associació cultural Venecia Comix.
- Gêne, Sans (París)
Sense informació.
- Gente Nostra (Roma)
Sense informació.
- Goetz, Der (Viena) *aka Der Götz von Berlinchingen*
La traducció és "l'Ídol de Berlín". El nom fa referència a un cavaller imperial franc i la seva fama es deu a la participació en la Guerra dels Camperols al Sacre Imperi Romànic Germànic. També dugué aquest nom una unitat de les SS.
- Gringoire (París)
Setmanari polític i literari de França, fou fundat al 1928 per Horacio de Caruccia, Georges Suárez i Josehp Kessel. Fou un dels majors setmanaris periòdics francesos. L'estil, hereu de la publicació *Candide*, destinava un espai significatiu a la política, una pàgina de literatura, reportatges, bolletins a gran escala i dibuixos animats satírics³⁰.
- Guerin Meschino (Milà)
Nascut el 12 de febrer de 1882 a Milà fou publicat fins al 1950, amb interrupcions al 1943 i 1945. Els seus fundadors foren Carlo Borghi, Giovanni Pozzi, Francesca Pozzi, Buido Pisani i Luigi Filippo Bolaffi.
- Hooey (Nova York)
Apareix en algunes referències lligat al Washington Post, però no ho he pogut verificar.
- Hummel (Hamburgo)

---

³⁰ El principal il·lustrador fou Roger Roy.

Sense informació.

- Humour (París)

Sense informació.

- Humorist, The (Londres)

Sense informació.

- Humoristicke Listy (Praga) aka Humositiche Lilsly

Revista d'entreteniment de la República Txeca que fou publicada des de 1858 fins 1928. Contenia històries d'humor, acudits i caricatures, però també retrats de personalitats notables i sàtira política. Degut a ser una de les poques publicacions il·lustrades existents des del segle XIX hi trobem també articles i imatges relacionades amb la guerra austro-prusiana de 1866 o la mort de Vítêzslav Hálek al 1874, imatges reproduïdes a fi de mantenir informada la població.

- Illustration, L` (París)

El seu primer número aparegué el 4 de març de 1843 amb motiu de la inauguració de la primera línia de ferrocarril francesa París – Orleans. Publicada cada dissabte des d'aquest moment.

- Journal, Le (París)

Fou un diari publicat entre 1892 i 1944 en un petit format de quatre pàgines. Fundat i dirigit per Fernand Arthur Pierre Xau fins 1899 que fou comprat i gestionat per la família de Henri Letellier. Després de la caiguda de París el 14 de Juny de 1940, es traslladà la seva publicació a Limoges, a continuació a Marsella, Limoges de nou i finalment a Lyon.

- Journal Amusant, Le (París)

Publicació setmanal fundada per Charles Philippon i editada per Gabriel Aubert al 1855. El nom complet era “*Journal illustré, journal d'images, journal comique, critique, satirique*”. Havia estat publicat amb anterioritat sota el títol de *Journal pour rire* (entre 1848 i 1855) i a partir de 1867 fou substituït per la capçalera *Petit Journal pour rire*.

- Judge (Nova York)

Fou un setmanari publicat als Estats Units entre 1881 i 1947. Els fundadors foren James Albert , dibuixant gal·lès, George H. Jessop i Frank Tousey, que fins aleshores havia estat editant novel·les de deu

centaus. Tots ells eren artistes que s'havien separat de Puck Magazine. Els principals editors durant la dècada de 1920 foren Edward Anthony i Harold Ross. El segon es deslligà del projecte per crear al 1925 la revista The New Yorker.

Nascuda durant la gran depressió de 1881 amb una impressió a setze pàgines, aviat tingué problemes per competir amb la que fou la seva gran rival Puck. Al 1900 el setmanari havia esdevingut un gran èxit, però amb la Gran Depressió la revista comença a passar moments difícils, convertint-se en mensual al 1932. Conservaria el format fins a la seva desaparició al 1947.

- Karikaturen (Oslo)
Sense informació.
- Kleine Witzolatt, Das (Leipzig)
Sense informació.
- Klods Hans (¿?)
Traduït com “Hans el trasto”, homenatge a un conte clàssic de Hans Christian Andersen.
- Lectures pour tous (¿?)
Revista mensual francesa publicada entre 1898 i 1971. Fou inicialment publicada com un suplement de l'Almanach Hachette al 1894, per passar a tenir periodicitat mensual fins que al 1954 passà a editar-se de forma setmanal. Al 1930 absorbí Le Tour du Monde i al 1939 el Je sais tout. Finalment al 1971 es fusionà amb Constellation, publicant el seu darrer número al 1974.
- Lidere Noriny (Brno) (¿?)
Sense informació.
- Life (Nueva York)
El nom de Life fa referència fins a tres publicacions diferents al llarg de la història, evolució una de l'altra. La que ens interessa fou publicada entre 1883 i 1936, essent una revista d'humor i d'interès general. D'un format similar a la revista Puck, principal competidora, contava amb nombroses il·lustracions, acudits i articles sobre la societat. Fou pionera utilitzant tipografies de colors per realitzar les crítiques

cinematogràfiques, així com per contar amb alguns dels millors escriptors, editors i caricaturistes de l'època. Destacar Charles Dana Gibson, Norman Rockwell i Oliver Harry.

- London Mail (Londres)

Publicat per primera vegada al 1896 estava destinat a les classes obreres recent alfabetitzades, utilitzant per promocionar-se baixos preus, trucs de promoció i les mateixes il·lustracions humorístiques.

- London Opinion, The (Londres)

El *London Opinion* fou publicat per la parella d'editors Pearson i Newnes, sent una de les revistes amb major publicació fins la seva clausura al 1954 quan caigué sota el control de l'associació *Men Only*. La seva major fama esdevingué, emperò, no de l'humor gràfic, a pesar de la qualitat dels artistes i humoristes que hi treballaren, sinó per la famosa portada del 5 de Setembre de 1914, que ha estat copiada en multitud d'ocasions, sent una de les més conegudes la que té al famós "Oncle Sam" com a protagonista amb el "I want you".

- Lustige Blaetter (Berlí) *aka Lustige Blatter*

Creada al 1885. A pesar que la revista és anterior a l'auge del nazisme, s'adaptà ràpidament a la nova situació política. S'especialitzà en la sàtira sobre Winston Churchill, Franklin Roosevelt i Joseph Stalin, a més de ridiculitzar i satiritzar sobre els països enemics d'Alemanya durant la Segona Guerra Mundial. Especialment cridaner és el material anti-semita publicat a les seves planes.

- Lustige Koelner Zeitung (¿?)

Sense informació.

- Lustige Shachae, Der (Leipzig)

Sense informació.

- Mar Aurello (Roma)

En realitat el nom de la publicació és Marc`Aurelio, i fou fundat a Roma al 1931 amb la col·laboració del dibuixant Galantara.

- Marianne (París)

Sense informació.

- Matin, Le (París)

Publicat per primer cop al 1882 sota el subtítol de *journal républicain independant*, només fou publicat durant un any. A pesar d'això a la Biblioteca Nacional de França se'n conserven 252 exemplars.

- Moustique (Charleroi)
- Mumcristiche Listy (Praga)
Sense informació.

- Musketo (Viena), *aka Muskete*
Nascuda a Viena l'any 1905, fou una de les revistes satíriques més importants dins l'allau d'aquest tipus de publicacions a inicis del segle XX. Dins les seves planes s'hi podien trobar treballs de Alexander Wilke, Franz Wacik, Fritz Schönflug, Friedrich Koch, Heinrich Krenes i Karl Stroff. Seguí la seva publicació de forma ininterrompuda durant la I Guerra Mundial, però l'any 1941, per pressions del govern de Hitler, hagué de clausurar.

- Nebelspalter (Berna), *aka Nebelspaiter*
Revista satírica suïssa, té l'honor de ser una de les primeres publicacions d'aquest tipus, que, a més, ha sobreviscut fins els nostres dies. De publicació setmanal des de la seva creació al 1875 per Jean Nötzli, passà a un format mensual durant la dècada de 1990. Ha resultat en objecte d'interès en aquest país sobretot per l'anàlisi que se li ha fet de la representació de Hitler i Stalin, a més dels diversos conflictes, pactes i personatges vist des de l'òptica neutral suïssa durant dits conflictes.

- Novela Semanal, La (Buenos Aires)
Creat a Buenos Aires al 1917 pels editors Miguel Sans i Armando del Castillo, era una publicació de vint-i-quatre planes ocupades per una novel·la curta inèdita il·lustrada amb la caricatura de l'autor. Amb el temps aquest relat aniria acompanyat d'altres continguts com ara cròniques, notícies il·lustrades o caricatures. Destaca la participació de nombrosos autors espanyols.

- Pages Gaies (Yverdon)
Sense informació.

- Parisiana (¿?)
Sense informació.

- Pasquino (Turín)

Nascut arrel de la polèmica anticlerical ja a finals del XIX. Publicat entre el 1856 i 1955, encara que durant 1917 fou suspès, al igual que entre 1931 i 1948. Contemporani d'altres publicacions com *L'uomo di pietra* a Milà, *La rana* a Bolonya o *Lo spirito folletto* també a Milà. Igual que altres diaris com *Il Travasso* de Roma, era rigorosament antifeixista i filo republicà i a pesar d'estar seriosament amenaçat de clausura aconseguí eludir la censura, almenys per un temps. El seu principal responsable fou Alberto Sandri.

- Passing Show, The (Londres)

A pesar de que no hi ha informació sobre aquesta revista, les seves portades es poden consultar a través d'Internet.

- Pêle Mêle (París)

Diari de caire humorístic nascut al tombant del Segle XX editat per G. Richard en format de butxaca.

- Petit Journal, Le (París)

És un dels diaris més antics de França. Nascut al 1863 amb l'intenció de fer-se ressò de la vida nacional amb informació, notícies, columnes, varietats, novel·la, etc. però exceptuant la política. A partir de 1894 apareixia acompanyat per *Le Petit Journal Illustrated*, un complement dedicat als més petits amb gravats, novel·les seriades i tires còmiques. Fou interromput al 1914 per la guerra, encara que a l'octubre del mateix any tornaria a publicar-se encara que reduït en el seu format. Acompanya per darrera vegada al diari el dia 1 d'agost de 1937.

- Petit Parisien, Le (París)

Diari francès publicat entre 1876 i 1944, essent un dels principals diaris de la Tercera República. Abans de la Gran Guerra (1914-1918) era un dels quatre grans diaris francesos junt amb *Le Petit Journal*, *Le Matin* i *Le Journal*.

El fundador fou Louis Andrieux, diputat radical i procurador de la República, junt amb Jules Roche. En els seus inicis té clares tendències anticlericals i radicals. Fruit de la seva popularitat, serà adquirit al 1884 per Jean Dupuy. La família Dupuy jugarà, al llarg de dècades, un paper

important políticament, a través de *le Petit Parisien*. Amb l'ocupació, Pierre Dupuy, qui havia succeït al seu pare al front de la publicació, és acusat de col·laboracionista, i encara que fou absolt, la publicació no va sobreviure a aquest escàndol.

- Petite Gironde, La (Bordeus)

Fundat al 1872, fou un diari de tendència “republicana moderada” pertanyent a la família Gounouilhou. Instal·lat a Bordeus a l'hotel Cheverus, construït al 1739 pel Marquès de Tresne per l'arquitecte Portier. Comprat al 1859 per Gustave Gounouilhou, hi establí el seus taller i comença a editar *La Gironda*, i al 1972 *La Petite Gironde*. A través d'aliances amb la família Chapon, es convertiran en un gran grup de mitjans de comunicació, entrant com accionistes a la companyia cinematogràfica Pathe. Quedant *La Petite Gironde* en mans de Richard i Michel Chapon, el diari s'estengué encara més, però amb l'ocupació alemanya sobrevisqué a dures penes fins 1944 en que és finalment clausurat.

- Pour les Jeunes (París)

Sense informació.

- Punch (Londres)

Revista setmanal britànica d'humor i sàtira publicada des de 1841 fins 1992 i de 1996 fins 2002. El material publicat ja fou des de principi del segle XX recollit en diferents llibres. Destaca la col·lecció “*Punch i la Guerra*”, editada des de 1941 sobre el conflicte bèl·lic.

- Ras Interessant Blatt (¿?)

Sense informació.

- Razzle (Londres)

Sense informació. El títol fou adaptat per una revista per adults des del 1983.

- Ric et Rac (París)

És possible consultar 343 exemplars online datats entre el 1930 i el 1938, però no hi ha informació d'altres èpoques.

- Ridendo (París)

Sense informació.

- Rire, Le (París)

Revista d'humor publicada des de 1894 fins la dècada de 1950. Fundada per Félix Juven durant l'anomenada *Belle Epoque*, *Le Rire* es nodria dels tòpics parisencs. Destacà també pel seu interès en la cultura, les arts i la vida política. Fou una de les publicacions en explotar el sentiment antirepublicà nascut a rel de l'escàndol Dreyfus produït al 1894. En un moment en que el govern francès patia de nombrosos casos de corrupció i mala gestió, els ministres del Govern i els oficials militars es convertiren en dianes freqüents de *Le Rire*.

Publicaren els seus dibuixos i historietes alguns dels més destacats il·lustradors de l'època. Ens ells s'hi reflecteix la vida parisenca als cafès, teatres i aconteixements socials, a més de les principals figures públiques del moment. Durant la dècada de 1970 hi hagué un intent de fer reaparèixer la revista, però no arribà a fructificar.

- Ruy Blas (París)

Sense informació

- Sempre Fixe (Lisboa)

Es tracta d'un còmic setmanal que fou publicat per primer cop el 13 de maig de 1926. El seu director i editor fou Peter Bordallo, essent propietat de Renacimiento Gráfico SARL, amb seu a Lisboa. Fou publicat al llarg de 35 anys, però des de la seva creació tingué problemes amb la censura.

- Settebello (Roma)

Sense informació.

- Smith`s Weehty (Sidney), *aka Smith`s Weekly*

Setmanari independent publicat a Sidney i amb distribució per tota Austràlia. De marcat caràcter patriòtic. Destinat a un públic masculí, mesclava sensacionalisme, sàtira i opinions controvertides amb esports i notícies financeres. També solia incloure històries curtes i humorisme gràfic.

- Sondagsskisse Strix (Estocolmo)

Sense informació.

- Stuttgarter Illustrieste (¿?)

Sense informació.

- Suplemento, El (Buenos Aires)
Sense informació.
- Schweizer Illustrierte (¿?)
Revista suïssa establerta al 1911 baix el nom de Schweizer Illustrierte Zeitung, parlava, sobretot als primers anys, de temes històrics i polítics, mentre que a l'actualitat se dedica més a analitzar els mitjans de comunicació.
- Travaso, Il (Roma)
Es tracta d'un dels més antics setmanaris satírics italians. Editat per primer cop a Roma el 25 de Febrer de l'any 1900 per Filiberto Scarpelli junt amb Carlo Montani. Com a publicació no tenia una línia política clara. Molt important fou la col·laboració dels lectors que aportaven situacions "d'humor involuntari" aparegudes a altres publicacions. Aquestes eren reproduïdes a les pàgines de Il Travaso i als lectors participants se'ls otorgava el títol de "pescadors de perles". Com tants d'altres, degut a la guerra i l'ocupació deixà de publicar-se, però al llarg de la història hi ha hagut fins a tres intents de recuperar la seva edició.³¹
- Tout a Vous (París)
Sense informació.
- Universal, El (Mèxic)
A pesar de que encara es segueix publicant ha estat impossible trobar l'evolució històrica d'aquest diari.
- Vart Hem (Estocolmo), *aka Vahrt Hem*
Sense informació.
- Vendredi (París)
Sense informació.
- Veu de Catalunya, La

---

³¹ Del 1946 fins al 1966 s'edità amb cert èxit degut als importants col·laboradors que hi treballaren. Al 1973 una nova iniciativa contà amb autors "progressistes" com Dario Fo i Pino Zac, essent especialment crítics amb la introducció del Dret a Divorci. Al període entre 1986 i 1988, un darrer intent tingué lloc sota la direcció del periodista Mario La Rosa, convertint el setmanari en revista mensual.

Publicat per primer cop a Barcelona l'any 1899, ja havia tingut un precedent del mateix nom editat al 1880 acompanyat del subtítol *Diari no polítich, pero clà i català*. Els seus orígens es remunten al setmanari literari i polític fundat per Narcís Verdaguer, Joaquim Cabot i Jaume Collell al 1891. Aquest tenia una doble vessant literària i política amb clara voluntat de despertar la consciència del poble català.

L'edició com a setmanari va desaparèixer al 1898, iniciant-se la publicació diària sota la redacció d'Enric Prat de la Riba, amb una orientació eminentment política i defensor del programa de la Lliga Regionalista.

- Voz, La (¿?)

Sense informació.

- Weckly (Schofoeld)

Sense informació.

- Woche, Die (Berlí)

Fou uns dels primers diaris il·lustrats d'Alemanya. A partir de 1890 fou pioner en la faceta d'abaratir costs en la producció, a més d'incloure importants novetats com l'inclusió de l'apartat gràfic. La seva principal política passava per conjugar l'actualitat amb un ràpid trasllat de la mateixa al públic. Al 1944, degut al conflicte bèl·lic, s'aturarà la seva producció. Ja a la darrera dècada dels Segle passat aparegué una nova capçalera amb el mateix títol, però no guarda cap tipus de relació.

- Wochenschan (Essen)

Sense informació.

Els continguts.

Encara que sembli estrany, aquest apartat, pel que fa a la Almudaina, no revesteix un especial interès. El motiu és, que a pesar d'algunes excepcions, la majoria de vinyetes manquen de contingut polític o històric ressenyable. Basen el seu humor en acudits sobre tòpics referents al matrimoni en tots els seus estats: nuvis, les sogres, la dot, les aptituds per la cuina, el cant o la música, etc. (imatge 70).

Els personatges tòpics de l'humor dels primers anys del cinema també és present aquí: dones grosses, policies, lladres, forçuts, boxejadors o banquers. Destacar la mala premsa dels metges (imatge 71). Les contradiccions entre classes socials apareixen reflectides en contades ocasions (imatge 72), però lo que si s'ha de remarcar és que la majoria de “protagonistes” van vestits a la moda burgesa (normalment un traje, capell de copa, guardapit, corbata...), així com les dones duen vestits de l'època, procedeixi d'on procedeixi la vinyeta.

Per sort, algunes de les vinyetes si que ens descriuen el moment, el lloc i la situació. A destacar per països: la política i l'economia anglesos (imatges 73 i 74), la crisi econòmica als Estats Units (imatge 75), el comerç italià (imatge 76), l'auge del nazisme (imatge 77) o la Conferència de Desarmament (imatge 78).

Un altre exemple que s'ha de remarcar és la referència al turisme (imatge 79) o algun que altre acudit un tant escabrosos (imatge 80). També xoca una menció al nazisme imperant a Alemanya. No puc acabar de parlar de la Almudaina sense fer referència a l'única vinyeta d'origen mallorquí, realitzada pel dibuixant “Bunyol” (imatge 81) i l'única vinyeta publicada en català, originària de La Veu de Catalunya (imatge 82).

LA ANTORXA

Quan va néixer l'Antorxa al gener de 1936 ho feu amb l'única intenció de convertir-se en un òrgan publicitari de l'esquerra a Mallorca. El seu director, durant l'escàs mes en que es publicà, fou Jaume Rebassa. La seva seu es trobava situada al carrer Sindicat, al número 176.

El seu ideari polític era molt clar, publicant-se exclusivament per donar suport i fer propaganda electoral a favor de la candidatura del Front Popular en les eleccions generals de febrer de 1936. En conseqüència, es dedicà especial atenció als comunicats de les diverses agrupacions socialistes i d'esquerreres de les barriades de Palma, així com de diversos pobles de l'Illa. Des de les seves pàgines es denunciava a la premsa de Palma com a reaccionària, al temps que l'acusava de donar suport a les dretes.

La seva impressió es realitzava a l'Impremta d'Antorxa (antiga impremta Muntaner), amb un total de sis pàgines en format 49`4 i 34`7. El número solt costava 15 cèntims, mentre que la subscripció mensual era de 2`5 ptes³².

A pesar de que l'idioma predominant a les seves planes fou el castellà, això no fou en perjudici de que apareguessin alguns articles en català.

Dins la Antorxa, l'humor i les vinyetes tenen el mateix component polític que la resta de la publicació. Resulta obvi que un diari creat amb una finalitat dediqui tots els esforços, totes les seccions i pràcticament cada centímetre de si mateix a llançar un discurs amb clares connotacions.

A l'hora de parlar d'aquest humor il·lustrat ho fa en dues vies. La primera és a través de la caricatura del personatge que representa l'antítesi dels seus ideals: Juan March, en una sèrie de tres imatges. La primera vinyeta és de Gener de 1936 (imatge 83) on March es dibuixa vestit d'una espècie de bandoler, on sota el titular de que ha França han estat condemnats els culpables del "affaire" Staviski, ell exclama: *!Qué suerte, Alé, no ser francés!*. S'ha de recordar en aquest punt, que Joan March Ordines passa part del període de la Segona República tancat per la suposada malversació en la concessió sobre el tabac al Nord d'Àfrica, amb la seva posterior fugida i els seus viatges mentre durà el règim constitucional. A això sembla fer referència el fons del dibuix, il·lustrat com un paratge del Marroc, on apareixen una palmera, un musulmà i una construcció islàmica. Aquesta imatge està firmada sota el nom de Arriburi.

També a la seva estança fora de Mallorca fa al·lusió una vinyeta datada a 21 de Febrer del 36 (imatge 84). Firmada per *Bofarull*, veiem a un March caricaturesc, observant des de l'estranger (així ho anuncia un cartell), Mallorca, amb la forma d'una ensaïmada i amb un cartell que resa: *"De cabello de ángel"*.

La darrera imatge de Joan March és la d'un pirata, amb el seu rostre, sota el títol de *"El último abordaje del último pirata"*. La vinyeta (imatge 85) apareix amb la llegenda "Proa al Copo".

---

³² Lo qual no deixa de cridar l'atenció, tenint en compte que la seva publicació no arribà sols al mes (del 25 de gener al 22 de febrer).

La segona vesant, on hi trobem tres imatges més, deixa de banda l'humor i ens mostra il·lustracions molt més descarnades. La primera, datada el 28 de Gener de 1936 (imatge 86), sembla que originalment fos una seria d'almenys cinc vinyetes, a tenor per la numeració que apareix a les mateixes. En tot cas, a la primera de les dues imatges que apareix, hi trobem un text de Gil Robles demanant el vot per "Acción Católica", mentre que a la segona vinyeta hi trobem una manifestació, aparentment destinada a defensar aquest ideari, en que els participants apareixen amb cares tristes, demacrats i famèlics en molts de casos, i portant cartells on resa: "fam", "atur" i "hospitals sense dotació"³³.

Ja dins el Febrer del mateix any va aparèixer una altra vinyeta (imatge 87). En ella hi trobem un home fermat de mans i peus, amb la boca tapada, amb el subtítol "La libertad y la imparcialidad que se nos brinda para las próximas elecciones". La figura apareix rodejada de mots que fan al·lusió a aquesta situació, sorprenent que fins a sis cops aparegui la paraula gestora, acompanyada per altres com: amenaces, suborns, caciquisme o coacció. També es repeteix per dues vegades la paraula "*despidos*". Entre aquests mots hi trobem dibuixades, així mateix, una mà gruixuda amb un anell, que sembla pertànyer a un home de negocis o un cacic (ja que sembla que quan dibuixen treballadors sempre ho fan seguint un esquema de persones primes) sobre la paraula amenaça, damunt "suborn" hi apareix una mà que allarga un bitllet mentre que sobre coacció hi trobem una creu en clara al·lusió al clero.

La darrera imatge que podem trobar a la Antorxa apareix firmada per Robledana. Acompanyada pel text "*He ahí los efectos de haber gobernado las derechas: Toda España es un presidio que sirve de fondo a la más espantosa miseria*". Firmada al Febrer de 1936 (imatge 88), hi podem observar una presó i una família, formada per una mara i dues criatures (encara que sembla n'hi ha una tercera en el bressol de la dona), vestits amb esparracs, magres i amb expressió de derrota (la dona amb el cap inclinat, mentre que les criatures estan estàtiques, amb els braços caiguts i expressió facial inexistent).

---

³³ En castellà a l'original.

A pesar de lo limitat de la mostra, un total de sis imatges, la carrega política i el missatge subjacent són molt clars. Com ja he dit, trobem dos continguts evidents, la burla contra aquest personatge recurrent de la dreta mallorquina, representant del caciquisme més ferotge que és Juan March i la representació crua i descarnada de la visió de l'esquerra mallorquina sobre els efectes del govern de les gestores i de l'anomenat Bienni Negre. En aquest cas crec sincerament que les imatges parlen més del que pugui aportar. Si que s'ha de remarcar l'ús, importantíssim en una societat que encara pateix altes quotes d'analfabetisme, de la sàtira gràfica com eina política, inclús deixant de banda l'humor.

THE DAILY PALMA POST

Al 1932 es creà a Palma de Mallorca la primera capçalera en anglès de tot l'Estat. Editat primer com a diari, a partir del segon semestre de 1933 també aparegué com setmanari, compaginant-se la publicació, fins que al gener de 1934 es convertí definitivament en setmanari essent publicat en aquest format fins la seva desaparició al juliol de 1936. El seu director fou David Alan Munro que llança aquest diari destinat als residents anglesos de Mallorca.

Mentre que la redacció estava situada al Carrer Conquistador, s'imprimia a l'impremta Nueva Esperanza, amb un format de 4 pàgines (6 quan es convertí en setmanari). La capçalera era acompanyada pel subtítol "Weekly Review and Illustrated Supplement". A la primera plana del diari sempre aparegué l'anunci: *The Daily Palma Post es el único y primer periódico inglés que se publica en España diariamente.*

El seu preu era de 50 cèntims, existint diverses tarifes pels subscriptors que anaven de 10 pts a 80, segons l'opció escollida.

Per l'anàlisi d'aquest diari contem, com si fes falta, amb més entrebancs que amb la resta. Això és degut a que ni a les biblioteques ni a les institucions pertinents es poden trobar tots els exemplars existents. Així, el recollir una mostra d'humorisme gràfic a The Palma Daily Post pot quedar tatxat d'exemple, però no d'estudi en profunditat.

A pesar d'això, no deixa de tenir interès, i com veurem, no deixa d'aportar dades interessants.

La concepció del mateix diari ens aboca a una realitat molt interessant: l'existència de colònies estrangeres a Mallorca durant la Segona República. A aquests efectes resulta molt interessant la pàgina publicada en data de 31 de desembre de 1933 (imatge 89), en que, per felicitar el nou any, es realitzaren caricatures de catorze subscriptors del Palma Daily Post.

La llista és la següent:

- Major Charles Goetz of the British Colony
- Mr. Harry Firbanks, cribbage player and sportsman
- Sybil Satton-Vane (Mrs. Norman Jacobsen), theatrical producer
- Mr. Harry Clarke of the American Colony.
- Commander Harry Green, British yachtsman.
- Mr. Bernard Fay, American architect.
- Mr. Talcott Camp of the Treasure Chest.
- Captain Peter Clutterbuck of the British Colony.
- Mr. Leo Burgess, British engineer.
- Signor Tito Cungi, singer.
- Mr. Arthur Middler-Hurst, American architect.
- Mr. George Seward, British pro-consul.
- Mr. J. F. Requardt of the American Colony.
- Colonel Clifford B. Harmon, American pioneer.

El trobar informació d'aquestes persones resulta altament complicat. Com a mostra, probablement es tracta d'alguns dels individus més influents de dita colònia, en tant que òbviamment no figuren tots els subscriptors del "Post". Fer notar, així mateix la

graduació militar d'algunes d'aquestes persones, així com la presència d'arquitectes, enginyers i agents del Tresor.

Crida l'atenció la presència d'una única dona: Sybil Sutton-Vane, productora teatral que dirigí el *Palma Theatre Guild*. Aquesta era una companyia teatral que actuava en anglès i castellà i que estava formada per actors professionals anglesos i nord-americans residents a Mallorca. Sutton dirigí al desembre de 1932 al Teatre Liric de Palma, el drama *The Maltese Falcon*. També col·laborà amb l'actor nord-americà Marlyn Brown que, escindit de la companyia, va fer un recital de poesies clàssiques angleses al Saló Mallorca el 31 de gener de 1933.

De l'arquitecte d'avantguarda Arthur MiddledHurst també en tenim notícies, ja que junt amb l'arquitecte Francesc Casas divulgà el racionalisme arquitectònic a Mallorca. Seu és el projecte d'urbanització de la Platja d'Alcúdia de 1934, basat en els principis de la "ciutat jardí".

El Coronel Clifford B. Hammon era un milionari nord-americà nascut al 1866 a Urbana, Ohio. La seva passió per l'aviació i els seus mèrits en aquest camp desembocaren en que fos un dels fundadors de la *Ligue Internationale des Aviateurs* i en convertir-se en el financer del *Harmon Trophy*, un trofeu entregat als pioners que contribueixen a la aviació. Morí a Cannes, França, l'any 1945.

D'altres personalitats aparegudes en dita pàgina no en resta informació, o en alguns casos és impossible de verificar, ja que alguns noms es repeteixen fent referència a la Segona Guerra Mundial, però les notes biogràfiques no els fan partícips de cap estança a Mallorca.

Finalment, l'autor de dita pàgina és Evan Freer, col·laborador habitual del *Palma Daily Post*, pel que deixa entreveure la informació. Això ve confirmat per una vinyeta apareguda al mateix desembre de l'any trenta-tres. Els protagonistes són dos personatges anomenats *Percival Poco and Perro*, un senyor amb bigotis i bombi i el seu gos. En la vinyeta, s'ens fa una breu introducció anunciant que dits personatges apareixeran setmanalment al "Post", acompanyant al text un dibuix d'un vaixell amb la llegenda "Arriben a Palma la pròxima setmana", en anglès, òbviament, i uns retrats dels

dos personatges qual Tintín i Milú. Per desgràcia no he pogut trobar més entregues d'aquesta sèrie.

Un altre exemple, encara que no sigui humorístic el trobem el dia 17 d'octubre de 1933 (imatge 90). Es tracta d'una vinyeta que representa a un oient de radio que escolta aquest aparell del qual surten dos xeremiers i varis genets. La vinyeta il·lustra precisament un article relacionat amb les carreres hípiques a Mallorca i la afició dels ciutadans d'aquestes illes per aquest esport. La il·lustració està firmada sota el pseudònim o llinatge, aquests termes no estan confirmats, de Bonastre.

Una darrera imatge ve a reflexar un altre aspecte de la vida mallorquina, per així dir-ho. També il·lustrant un article, trobem un dibuix del Pati de Son Gual. En la imatge, apart del dit pati, també apareixen un jove vestit de pagès mallorquí i una al·lota amb vestit tradicional. Ambdós estan en actitud que indica “interès personal”, amb el jove recolzat al portal i l'al·lota a l'interior del mateix. Ve firmada per “Winser” (imatge 91).

Apart d'aquest exemples en trobem alguns de publicitat a través de dibuixos, però en tot cas la seva freqüència és molt menor que no en la resta de publicacions esmentades.

Poc més podem afegir del “Post” per lo abans esmentat, però si m'agradaria incidir en el valor il·lustratiu de les imatges i dibuixos que hi apareixen, tant com a descriptors d'una societat, com per analitzar aquesta societat vista per una colònia forana... només cal veure com el grafisme dels personatges que representen a mallorquins poc té a veure amb aquells personatges vestits als usos i costums burgesos, sinó que les robes corresponen a una classe camperola.

Els autors

- BOFARULL: Dibuixant, pintor i decorador nascut a Barcelona al 1903. Amb estudis a l'Escola de Belles Arts i en el Cercle Artístic de Sant Lluc de Barcelona, començà a publicar dibuixos al 1920 a setmanaris i revistes humorístiques barcelonines de l'època. Realitzà també treballs de publicitat i de cartellisme, actuant també com decorador en diversos establiments comercials

de la Ciutat Comtal. Entre 1939 i 1960 visqué exiliat a França, exposant individualment a París i Perpinyà. Assidu col·laborador en la premsa de la capital del Rosselló, continuà publicant les seves caricatures al vespertí “Tele-Exprés” després del seu retorn a Barcelona. Per firmar els seus dibuixos de joventut utilitzava els pseudònims “Xut” i “Gripau”. En temps recents col·laborà en el “Correu Català”.

- **BONASTRE:** Bonastre Romeu, Salvador. Barcelona 1873 – Palma 1946. Dibuixant. S'establí a Mallorca, on treballà el dibuix decoratiu i publicitari. Admirador dels corrents expressionistes, cubistes i avantguardistes, n'incorporà elements a les seves caricatures i als seus dibuixos humorístics, sobretot als realitzats, entre 1921 i 1936, a El Día i a Foch i Fum. Rebé el suport dels innovadors de la crítica d'art a Mallorca – Joan Alomar, Miquel Àngel Colomar i Ernest M Dethorey -, que contraposaven l'expressionisme del seu dibuix humorístic al convencionalisme de l'art acadèmic oficial.
- **CITTADINI:** Cittadini Podestà, Tito. Pintor nascut a Bons Aires al 1886. Inicià estudis d'arquitectura, deixant-los per la pintura. Al 1910 viatjà a París, on va ingressar a l'acadèmia d'Anglada Camarasa. En l'estiu de 1912 treballà a Segòvia. A l'hivern de 1912 decidí anar a Mallorca, instal·lant-se a Pollença i, en posterioritat, al seu port. Al 1920 va exposar a “La Veda” a Palma. Al 1925 fou nomenat vicecònsol de l'Argentina a Palma, càrrec que desenvolupà fins el 1951.
- **COSTA FERRER, Josep (PICAROL):** (Eivissa 1876 – Cala d'Or, Santanyí 1971) Dibuixant i caricaturista. La seva família es traslladà a Palma, on estudià a l'Escola de belles Arts. A principis del s. XX, s'instal·là a Barcelona i col·laborà en revistes satíriques com l'*Esquella de la Torratxa* i *La Campana de Gràcia*, entre altres. A Mallorca publicà nombroses caricatures en el diari El Día. El 1928, fundà a Palma les Galeries Costa. Publicà una sèrie de guies de Mallorca i d'Eivissa (1929), en diversos idiomes, les primeres que tingueren gran difusió turística. Realitzà excavacions arqueològiques a Eivissa i fou el promotor de la urbanització mallorquina, d'estil eivissenc, de Cala d'Or (1932). Defensor del

paisatge, li donà una forma i una vida peculiar i, mitjançant l'adquisició de nous terrenys, Cala d'Or, durant la seva vida, cresqué sempre dins d'uns canons urbanístics inalterables. Fou assessor artístic del financer Joan March Ordines. El Cercle de Belles Arts de Palma (des del 1975) i l'Ajuntament de Santanyí (des del 1978) convoquen anualment un premi de dibuix amb el seu nom. Ha rebut nombrosos guardons i homenatges pòstums, com la Placa de Plata concedida amb motiu de la clausura de les Jornades Balears d'arts Plàstiques (1972), i l'exposició-homenatge que li dedicà el Cercle de Belles arts de Palma (1976).³⁴

- QUETGLAS FERRER, PERE (Xam): Palma 1915; Pintor. Estudià a l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics, de Palma, i en el Deutsche Kunsthand Werk, de Munic (1958-62). Inicià la seva activitat artística com a caricaturista, dibuixant de cartells publicitaris i gravador. El 1948, començà a interessar-se per la xilografia i el gravat. Devers 1951, s'inicià en la pintura sota la influència del surrealisme i féu la primera mostra individual al Cercle de Belles Arts de Palma. A partir de llavors, ha exposat, assíduament, a Munic, Stuttgart i Frankfurt (Alemanya), Nova York (EUA), Londres, París, Amsterdam, Barcelona i Madrid. Fou membre fundador del Cercle de Belles Arts (1940), del Grup Tago (1959) i de la galeria Ariel (1966), de la qual fou director. Amb Rafel Jaume creà i dirigí la revista Dabo. La seva obra ha passat d'un període d'inspiració cubista (1952-58) influïda, bàsicament per Braque, cap a una segona etapa barroca (1960-1974), protagonitzada per personatges d'inspiració medieval. Aquest expressionisme figuratiu és simultani a la pintura abstracta, tendència emprada quasi exclusivament des de 1976. Utilitza múltiples i variats processos, com el collage, el frottage o el grattage, arenes, draps, cordes, papers, fustes o qualsevol material extra pictòric capaç de subministrar evocacions plàstiques. Aconseguí el primer premi de dibuix del X Saló de Tardor (1951), el premi de gravat Alfredo Guido (1953), de la II Biennal Hispanoamericana, la medalla d'Honor del XXV Saló de Tardor (1966), del Cercle de Belles Arts, i el premi Ciutat de Palma de Pintura (1971). El 1980, fou nomenat acadèmic de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Sebastià de Palma. El 1989, li fou dedicada

---

³⁴ *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, Volum IV, Consell Insular de Mallorca, Inca, 1989.

una exposició antològica a la Llonja, de Palma. El 1992, li fou atorgat el Siurell de Plata, del diari Última Hora. Rebé (1993) la Medalla d'Or del Cercle de Belles Arts i, el mateix any, l'Ajuntament li organitzà una mostra d'homenatge. Així mateix, s'ha dedicat a l'ensenyament; la crítica d'art, amb el pseudònim Pedro Crespo, i a l'edició de llibres antics.

- ROBLEDANO TORRES, José: Madrid, 1884-1974. Historietista i director de la publicació *Infancia*. Pintor, considerat reporter gràfic, creador de la secció *Maestros de la Historieta* per la primera època del diari madrileny *Sol* i col·laborador del diari pro-republicà Claridad.

Per desgràcia, aquets són tots els autors que he pogut confirmar. De la resta de llinatges, noms i mots que apareixen firmant les diverses historietes i caricatures, només en podem fer suposicions, en el millor dels casos. Qui firmava Bonet a El Día? Antoni Bonet, el pintor i aquarel·lista especialitzat en paisatges marins que morí al 1954? Romà Bonet Sintes (que solia firmar BON) o el seu germà Enric Bonet Sintes ("TIRRI")? El Maura del Día és Francesc Maura Salas? I qui firmava les seves obres com Sureda? Jacobo Sureda Montaner, el pintor de Valldemossa, Jose Francisco Sureda Blanes, el pintor resident a Palma o, fins i tot, uns dels germans Sureda (Pedro i Parris)?

Davant d'aquests dubtes, les inconsistències i la falta de documents que puguin avalar una conclusió o una altra, he hagut d'optar per oferir només els noms dels autors que estic segur realitzaren les diverses mostres d'humorisme gràfic sobre les que es sustenta aquest treball.

Humorisme gràfic a la premsa diària mallorquina durant la Segona República.

Com ja intuïem, els diversos exemples d'humor gràfic responen a uns patrons propis dels diaris que els acomoden. Dins cada una de les petites introduccions que serveixen per situar als diferents periòdics hem fet notar les tendències pròpies de les

capçaleres, així que aquí només ens referirem a les característiques que afecten de forma transversal als diferents diaris.

The Daily Palma Post reflecteix als seus lectors, tant a l'hora de caricaturitzar-los com de presentar vinyetes que puguin recordar les seves experiències vitals (el trasllat a Mallorca). Es cerca deliberadament l'empatia amb el lector.

El Correo de Mallorca no cal citar-lo a tenor del ja enumerat anteriorment.

En canvi, respecte a diaris de masses amb forta presència de vinyetes, tenim d'una banda una recerca d'entreteniment i públic per part de periòdics més comercials com La Última Hora o La Almudaina. Utilitzen l'humor gràfic per arribar a més públic (infantil) o per omplir la portada amb un contingut que resulti atraient al lector.

De l'altra part tenim que La Antorxa i El Día en fan clara utilització política de forma contraposada.

El Día realitzà, al llarg de 1932 i 1933, principalment, una labor divulgadora de les diferents figures polítiques, mostrant-les mitjançant la seva caricatura. Al mateix temps oferia, acompanyant dites il·lustracions, comentaris d'àmbit polític criticant la gestió de la República i la seva fragilitat, al temps que lloa determinats personatges i les seves actuacions. No només ataca la figura de la República en si mateixa, sinó també la Guardia d'Assalt, l'economia, l'estatut...

Crític és el moment en que coincidiran en el temps Antorxa i Dia: les eleccions de 1936. Ambdues publicacions utilitzen principalment la figura de l'obrer, lo que ens fa pensar en el pes específic que tenia en les eleccions. Oposada al proletari és la figura de Joan March, utilitzada per La Antorxa com paradigma de burgès i capitalista en contra dels ideals pregonats per dita publicació.

Mentre el Día tracta d'atreure l'atenció amb vinyetes d'un to més proper, amb l'identificació del lector amb els personatges, La Antorxa envia un missatge més crispat: satíric o cruel.

Aquest reflex polític ve marcat per les diferents etapes que travessa el règim estatal. Mentre que del 1931 al 1933 la producció és prolífica, decau clarament quan analitzem 1934 i sobretot 1935. Això és comú a tots els diaris, i mentre sembla que en

alguns models podríem parlar de causes d'origen econòmic o de recepció del públic, el cert és que al coincidir les dates amb el bienni negra, tot fa pensar en una possible causa política.

Finalment, s'ha de dir que novament cau el mite de l'aïllament de Mallorca. La quantitat de vinyetes procedents de fora de l'Estat Espanyol o que parlen de l'estranger, fa caure aquesta asseveració pel seu propi pes. Hem posat exemples de diaris forans que ens remeten a tota una xarxa més amplia dins el món periodístic dels anys 30. En el cas de Barcelona és encara més exagerat degut a la quantitat de dibuixants de la Ciutat Comtal que aporten el seu treball als diversos diaris illencs.

Podem concloure que l'èxit i la repercussió aconseguits en els primers anys de la Segona República no tornarà a l'humor gràfic publicat als diaris mallorquins fins la postguerra. Ja no parlem quan aquest humor inclou la sàtira política, doncs en aquest cas haurem d'esperar fins la fita que suposa la transició democràtica.

Major producció no equival a major qualitat, però els valors de divulgació i creació d'opinió política són inherents a l'humor gràfic e impossibles dins règims autoritaris.

D'aquí el seu gran valor.

Bibliografia

- Alary, V. (editora), *Historietas, comics y tebeos españoles*, Presses Universitaires du Mirail, Tolosa, 2002.
- Alomar, A.; *La llengua catalana a les Balears en el segle XX*, Ed. Documenta Balear, Palma, 2002.
- Altarriba, A., *La España del Tebeo. La historieta española de 1940 a 2000*, Ed. Espasa Calpe, Madrid, 2001.
- Burke, M., *Visto y no visto*, Crítica, Barcelona, 2001.
- Ballesteros, A. i Duée, C., *Cuatro lecciones sobre el cómic*, Ed. Universidad Castilla la Mancha, Cuenca, 2000.
- Barbieri, D., *Los lenguajes del cómic*, Paidós, Barcelona, 1993.

- Barceló Pons, B.; *El turismo en Mallorca en la época 1925-1936*, Boletín de la Cámara del Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca, núm. 651-652, Palma, 1966.
- Bongco, M., *Reading comics. Language, culture, and the concept of superhero in comic books*, ed. Garland, Londres/Nova York, 2000.
- Carr, R.; *España 1808 – 1939*, Ed. Ariel, Barcelona, 1970.
- Coma, J., *Los cómics. Un arte del siglo XX*, Guadarrama, Madrid, 1979.
- Company, A., *Catàleg de 100 anys de premsa diària de les Balears*, Grup Serra, Palma, 1993.
- Conde, J., *Del Tebeo al Comic. Un mundo de aventuras*, Ed. Libsa, Madrid, 2001.
- Conde Martín, L., *Días de libros. Antología de humor gráfico y lectura. 1978 – 2003*, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, Madrid, 2004.
  - o *El humor gráfico en España, la distorsión intencional*, APM, Madrid, 2005.
- Crafton, D., *Before Mickey*, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, 1982.
- Cuadrado, J., *Atlas español de la cultura popular. De la historieta y su uso 1873 – 2000*, Ediciones Sinsentido, Madrid, 2000.
- De Fleur, M.L. i Ball-Rokeach, S.J., *Teorías de la comunicación de masas*, Paidós, Barcelona, 1993.
- Dorfman, A. i Mattelart, A., *Para leer al pato Donald. Comunicación de masa y colonialismo*, Siglo XXI, México/Madrid, 1972.
- Douglas, R. *The World War 1939-1945. The cartoonist's vision*, Routledge, Londres, 1990.
- Font Roig, J. i Serra Busquets, S.; *Foch i Fum setmanari mallorquí i castellà. Estudi i selecció de textos*, Ajuntament de Palma, Palma, 1988.
- Frigerio, A., *La sátira nel '900*, Salerno Editrice, Roma, 2000
- Gasca, L., *Tebeo y cultura de masas*, Prensa Española, Madrid, 1966.
- Gasca, L.; Gubern, R., *El discurso del comic*, Ed. Càtedra, 3ª edición, Madrid, 1994.
- Gironés, J.M., *La política española entre el rumor y el humor*, Ed. Nauta, Barcelona, 1974.

- Gomis, L., *El medio media: la función política de la prensa*, Seminarios y ediciones, Madrid, 1974.
- Grup d'estudi de la cultura, la societat i la política al món contemporani, *El Segle XX a les Illes Balears*, ed. Cort, Palma, 2000.
- Herdeg, W. i Pascal, D., *The art of the Comic Strip*, Graphis Press, Zurich, 1972.
- Herranz Hammer, A. i Roque Company, J.M.; *La Segona República a Mallorca: el temps, els fets i els protagonistes*, Aquil.les Editorial, Palma, 2006.
- Horn, M., *The World encyclopedia of cartoons*, Chelsea House Publications, New York, 1981.
- Junceda, J.G., *Assaig sobre l'humorisme gràfic*, Institut Català de les Arts del Llibre, Barcelona, 1936.
- Llado Pol, F. *Los cómics de la transición (el boom del cómic adulto 1975-1984)*, Ed. Glenat, Barcelona, 2001.
  - o *Trenta anys de còmic a Mallorca (1975-2005)*, Edicions Documenta Balear, Inca, 2009.
- Locatelli, S., *La satira política dall'Unità d'Italia alla Repubblica*, Instituto Geografico De Agostini, 1982.
- López Socassau, F., *Diccionario básico del cómic*, Acento Editorial, Madrid, 1998.
- McAllister, M.P. et alii, *Comics and ideology*, Peter Land, New York, 2001.
- Martín, A., *Apuntes para la historia de los tebeos*, Ed. Glenat, Barcelona, 2000
- Masotta, O., *La historieta en el mundo moderno*, Paidós, Barcelona, 1989.
- Ortega Anguiano, J.A., *Catálogo general del cómic español (1865-1993)*, El Boletín, Barcelona, 1993.
- Peñamarín, C., *El humor gráfico y la metáfora polémica*, La Balsa de la Medusa n° 38-39, pàgs. 107-132, 1996.
- Pierini, M., *Presencias de España en La Novela Semanal de Buenos Aires, Siglos XX y XXI. Memoria del I Congreso internacional de Literatura y Cultura Españolas Contemporáneas*, Buenos Aires, 2002.
- Pons, D.; *Nacionalisme, acció cultural i producció literària a Mallorca entre 1917 i la Segona República*, Randa, núm. 9, Ed Curial, Barcelona, 1979.
- Santana i Morro, M.; *De les utopies als silencis. L'educació no formal durant la Segona República (1931-1936)*, Dins Pissarra, Setembre-Octubre, 2004.

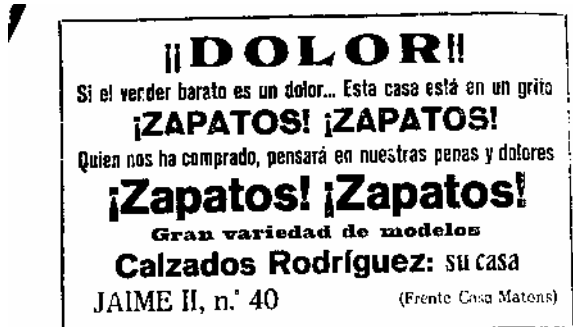
- Torres Planells, S., *Josep Costa Ferrer Picarol. Un dibuixant eivissenc i el seu temps*, Res Publica Edicions, Eivissa, 2001.
- Tubau, I., *El humor gráfico en la prensa del franquismo*, Ed. Mitre, Barcelona, 1987.
- Varis Autors, *Comunicación y guerra en la historia*, Tórculo Edicions, Santiago de Ompostela, 2004.
- Varis Autors, *Del Tebeo al Manga: Una historia de los cómics 1. Los cómics en la prensa diaria: humor y aventuras*, Coord. Antoni Guiral, Ed. Panini, Barcelona, D.L. 2007.
- Varis Autors, *Diccionario "Ràfols" de artistas contemporáneos de Cataluña y Baleares*, Ed. Diccionario "Ràfols", Barcelona, 1985.
- Varis Autors, *Dones i èpoques. Aproximació històrica al món de la dona a les Illes Balears*, Olañeta, Barcelona, 1999.
- Varis Autors, *Història de les Illes Balears*, Vol. III, Coord. Miquel Duran Pastor i Antoni Marimón Riutort, Edicions 62, Barcelona, 2004.
- Varis Autors, *El món del còmic: ideologia, estètica i llenguatge*, Coord. Antoni Marimón, XX Jornades d'Estudis Històrics Locals, Ed. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2002.
- Varis Autors, *La premsa, la ràdio i la televisió d'es d'una perspectiva històrica*, Coord. Sebastià Serra Busquets i Arnau Company i Matas, XII Jornades d'Estudis Històrics Locals, Ed. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1994.
- Varis Autors, *La Segona República: XXV Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Coord. Sebastià Serra Busquets i Arnau Company Matas, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2007.
- Varis autors, *Tebeos: los 100 primeros años*, Ministerior de Educación y Cultura / Editorial Anaya, Madrid, 1996.
- Varis autors, *Tebeos. Retrato social de una época*, Fundación Privada Gin / Universitat d'Alacant, Múrcia, 2002.
- Varis autors, *V encontre d'historiadors de la Comunicació. Aportacions de la comunicació a la comprensió i construcció de la historia del Segle XX. La comunicació audiovisual en la historia*, Vol. 1, Coord. Arnau Company, Jordi Pons i Sebastià Serra, Universitat de les Illes Balears, Palma, 2003.

- Vázquez Astorga, M., *El diario madrileño ABC y los humoristas españoles. El concurso “del ingenio español” de 1928*, Artigrama nº17, Madrid, 2002.
- Vázqued de Parga, S., *Los 200 tebeos de aventuras en 200 portadas*, Ed. Glenat, Barcelona, 1999.
- Yus, F., *La interpretación y la imagen de masas*, Universidad de Alicante, Alacant, 1995.
- Zeman, Z., *Heckling Hitler. Caricatures of the Third Reich*, Orbon, Londres, 1990.

Fonts

Fer constar el meu agraïment més sincer a la Biblioteca Pública Ca'n Salas. Gràcies al seu fons i la possibilitat de consultar-lo s'ha pogut realitzar aquest treball.

Apèndix d'Imatges

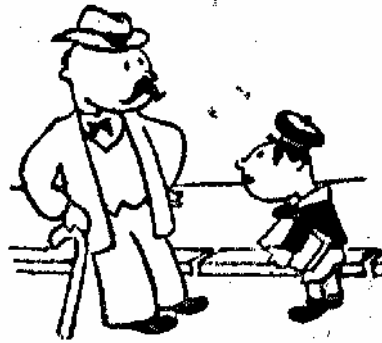

Imatge 1. Dins les noves tècniques de publicitat iniciades per La Última Hora la narrativa gràfica no n'és aliena.

Imatge 2. Vinyeta publicada al 1931 sobre les eleccions.

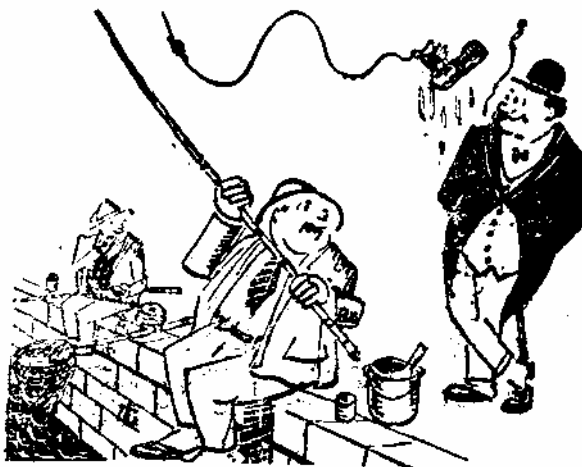
El estudio envejec

—Dime niño, ¿que serás tu cuando termines tus estudios?

—¿Yo? ¡Un viejo!

LAS BUENAS PESCAS

—Has hecho la gran pesca.—Esta noche una cena estupenda.
—¿He? No lo digas muy fuerte. Porque mi mujer es capaz si le oye, de ponerme esta noche en rajitas, rebozada con tomate.

en que
la dels

LIRICO :: Miércoles

1000 NUEVOS PELICULOS DE LA SELVA

TARZAN Y SU COMPAÑERA

EL UNICO EL VERDADERO **JOHNNY WEINSMULLER** MADE IN GERMANY

ENOCICIONANTE CARRERA
al ser misterio de sus expediciones donde ve a través un gran mundo de maravillas

SALUDABLE Y DIVERTIDO
Destino del futuro de los animales en la selva. Tarzan es llevado a los que se ven las aventuras por sus ojos.

EL ANIMAL MUY PELIGROSO
El animal más peligroso de la selva.

UN AGUJO EN LA SELVA
Una película que muestra el comportamiento de los animales en la selva.

LOS NOMBRES
— ¿QUIÉN ES TARZAN? —
Representa a los animales en la selva.

Georg Meyer
En español

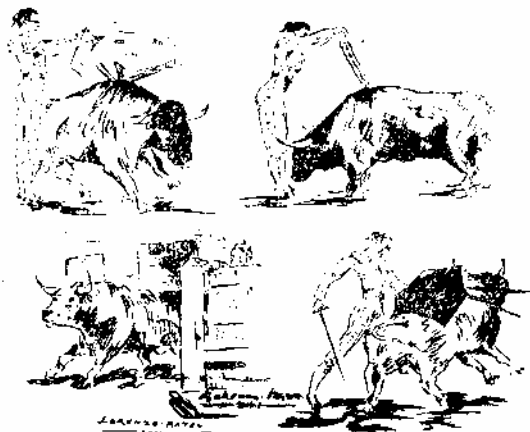
Imatge 4. Acudit masculista aparegut a la plana femenina.

citar una

Imatges 7, 8 i 9. Apareguts a la crònica estrangera, mostren vinyetes editades a Itàlia, Moscou i Munich. En ella s'ironitza sobre les conseqüències de la Primera Guerra Mundial. Mentre la imatge set ens mostra la guerra en si, utilitzat una referència a Darwin, les vinyetes 8 i 9 ens mostren l'ineficàcia de la Convenció de Ginebra.

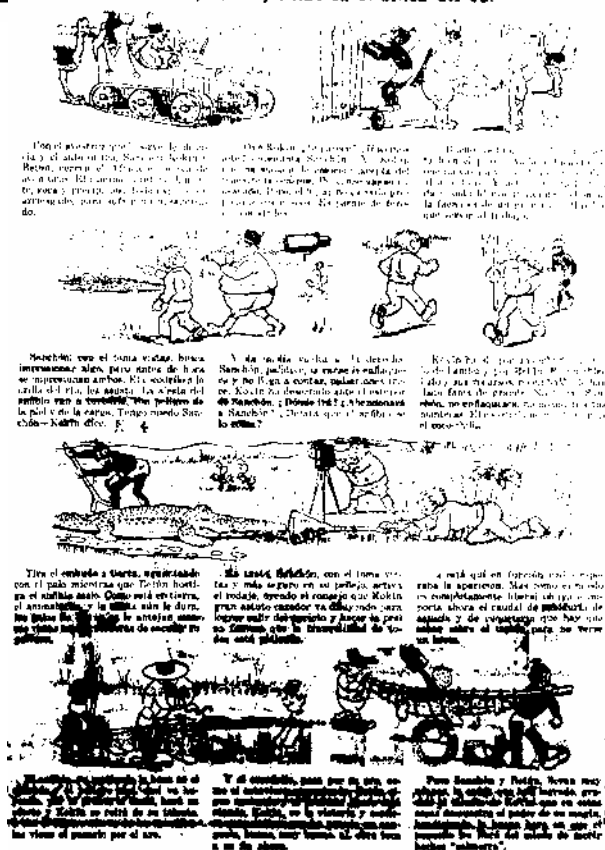

Apuntes de la corrida de ayer tarde sobre la actuación de Marcial Lalanda.

Imatges 10 i crònica de vinyetes del Segona molt popular

11. Comparació d'una toreig amb una de les Gato Félix. Durant la República, el toreig és a Palma.

Imatge 12. En aquesta vinyeta queda reflectit l'esperit de la sèrie de Sanchón, Kokín y Betún.

La culebra hace un arco para que Chiripito pueda pasar tranquilo

El negrito Chiripito jugaba en el monte con su carro de madera. La gran diversión ya que no iba a la escuela. Subía a lo alto y después se dejaba caer por la cuesta y el carro corría mas que un corzo perseguido.

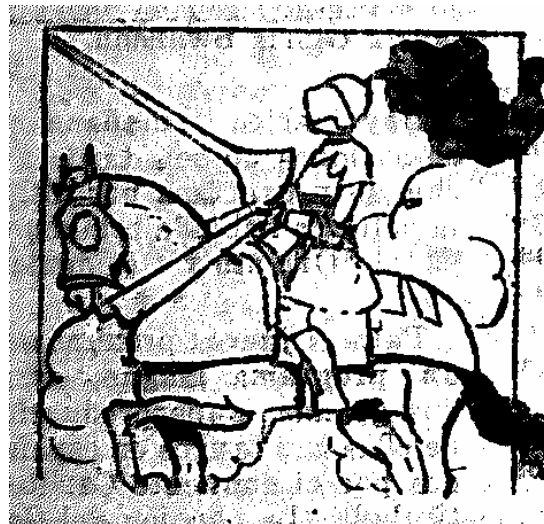
Pero una de estas veces, para sor-

presa suya se encuentra al descender con un obstáculo imprevisto. Una culebra kilométrica le corta el paso y no hay modo de proseguir.

Y lo malo es que la culebra si se siente atacada le da un picotazo y lo manda al otro mundo. Y el carro, por

la pendiente corre que lo corre. ¿Quien lo puede frenar? La culebra le va a dar un mal rato, piensa Chiripito, pero para fortuna, suya, el reptil ha sido bien educado y se anda formando un arco que es un puente por donde Chiripito pasa él y el suyo.

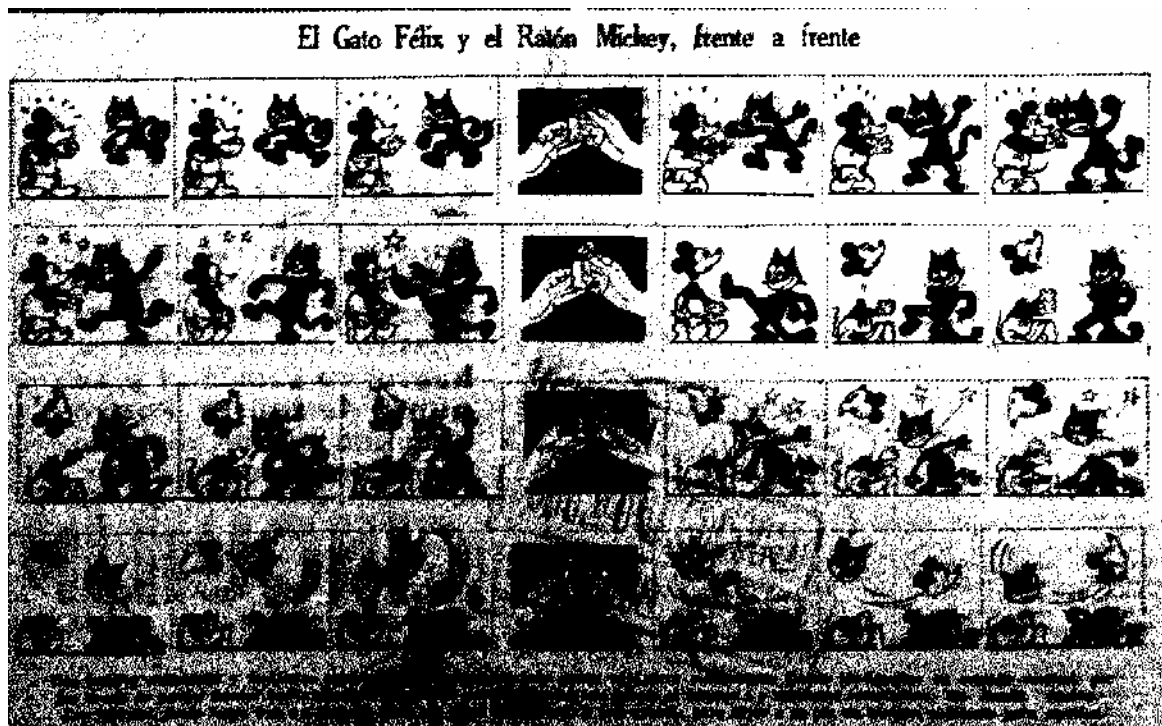
Imatge 13. Representació d'una Àfrica idealitzada, amb indígenes que juguen a la sabana amb animals salvatges. Remarcar l'importància del text en aquestes representacions gràfiques, en que les imatges són un reforç i no una prioritat.

Imatge 14. El foraiido de la llama Roja.

Imatge 15. Un nou exemple de les sèries Africanes.

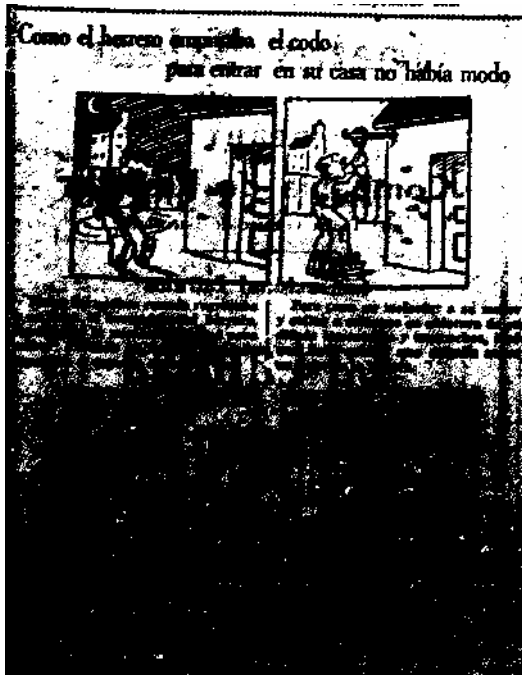
Imatge 16.

L'enfrontament de dos

icones.

Imatge 17. La padrina protagonista d'un seguit de vinyetes infantils al 1936 feia gala d'un humor molt innocent i ben intencionat.

Imatges 18 i 19. Di 1935. Com es pot

Otro trabajo para que, con la pluma, hagais algo a gusto

El peligro de llevar un chucho si tropieza con un gato-ducho

Después del paseo apacible de la tarde con su pekinés, don Clarinodio, solía descansar y en la terraza del café tomar su buen refresco de zarza. Claro es, atando bien al chucho al velador.

Ya estaba refrescando su existencia y quitándose de encima el cansancio de la ramina; cuando un felino, se presentó y quiso entablar carnicería con su atado y pacífico perrito.

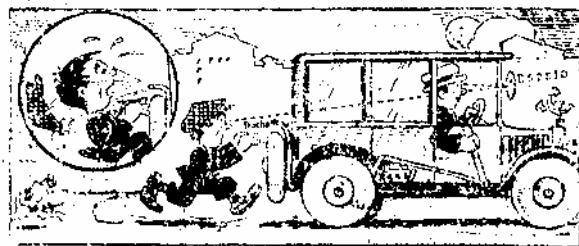
El gato, comprendió que su rival, nada le haría y le soltó un zarpa para convertirlo en harina. El pekinés enfurecido dio un tirón tan enorme a la cuerda que el servicio bailó de lo lindo.

Haciendo un gato-que el pobre don Clarinodio no consumió pero tuvo que pagar como tal, por culpa del felino que vino a provocar a su pacífico pekinés, hubo de ser molestado.

Imatge 20. Els divertiments d'unir amb

Contra los viajeros de trasera se ha inventado la ducha

Imatge 21. Invents impracticables.

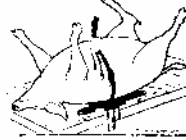

:- PAGINA INFANTIL :-

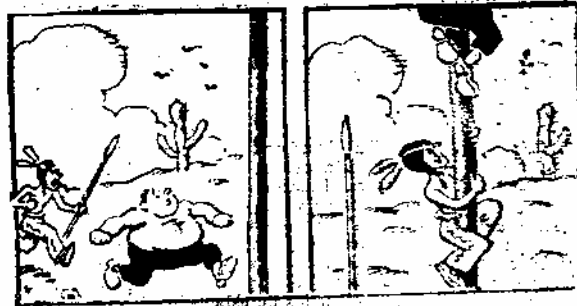
A descorrido la noche legada la hora de la
espiedo de su muel liraga

Quando se corria con raagra, se le dio de que
prodo va a teubir una buena siegra

La vida villosa del dñm tuvo el poder de
mayorar a los espñtas horrores -

**El explorador huía del terrible pirata
que fué a clavarle, con mala pata**

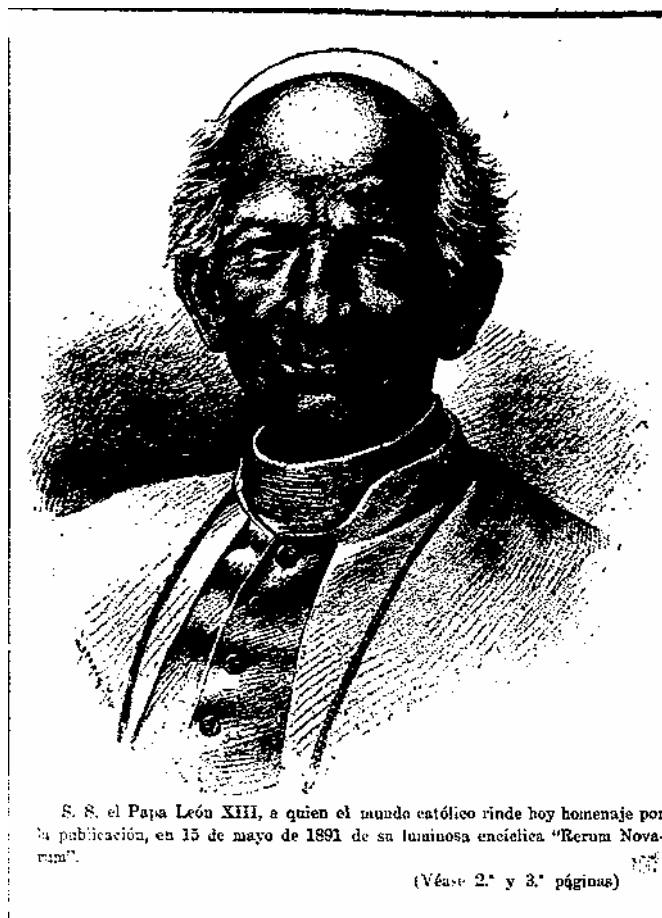
Un poco obeso, el explorador te-
naba pies a toda marcha para verse
libre del terrible pirata que andaba
muy cercano de su cuerpo. Sudaba y
perdía mantecas nuestro hombre en
su carrera.

Y viendo que el pirata se iba a
un disgusto serio, se le dio de
per un dolor pata, y así, libre de
perseguirle, el cual, por esto no
ca continuó en la hazaña, y se fue

Y tuvo la idea de soltarse de

Imatges 24 i 25. Violència totalment explícita en una
pàgina destinada als infants.

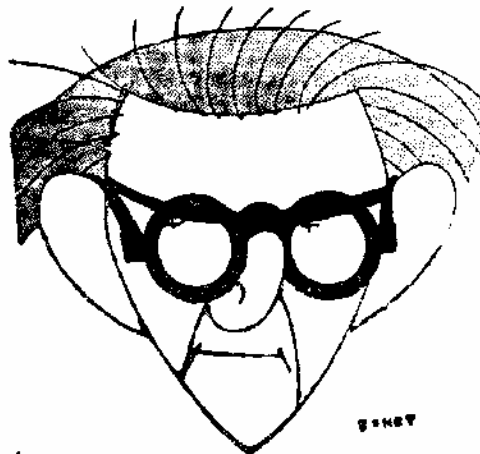
Imatge 26. Apareguda a El Correo de Mallorca dia 15 de Maig de 1931.

Imatge 27. Caricatura
propia de Pedro Quetgles
(Xam) publicada el día 22
d' Abril de 1934.

Imatge 28. Exemple de
retrat caricaturesc d'un
polític republicà. En aquest
cas D. Julián Besteiro.

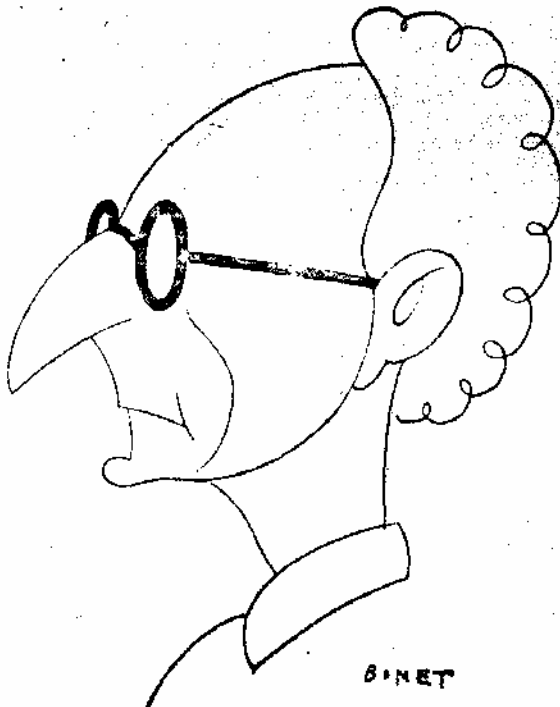
Nada menos que todo un señor Gobernador, por Bonet

El Sr. Anguera de Sojo, gobernador civil de Barcelona que por su actuación enérgica y serena en la pasada huida—última, por ahora, de la lamentable serie—, ha merecido gratitud

Imatge 29. Alguns polítics són presentats com paradigma del bon govern.

Figuras de la República, por Bonet

El embajador de España en París, don Salvador Madariaga, que en su reciente viaje a la capital de la República y en las declaraciones que ha hecho en la Prensa referente a su actuación como delegado en la Sociedad de las Naciones, es objeto de muchos comentarios

Imatge 30. Un nou exemple de caricatura política. En aquest cas, Salvador Madariaga, retratat a l'Abril

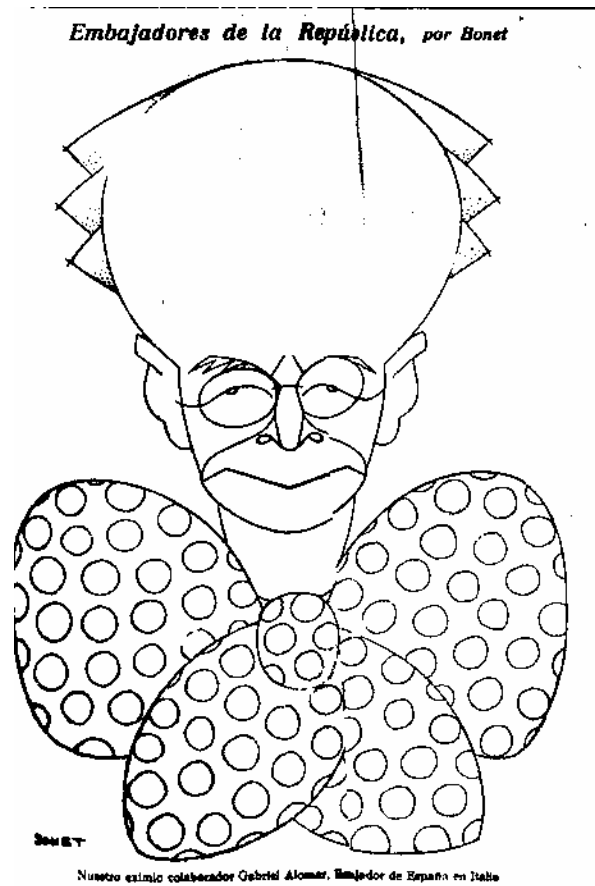

Imatge 31. Sota el títol de Nota Política trobem una forma diferent de presentar l'actualitat política. 4 Juliol 1933.

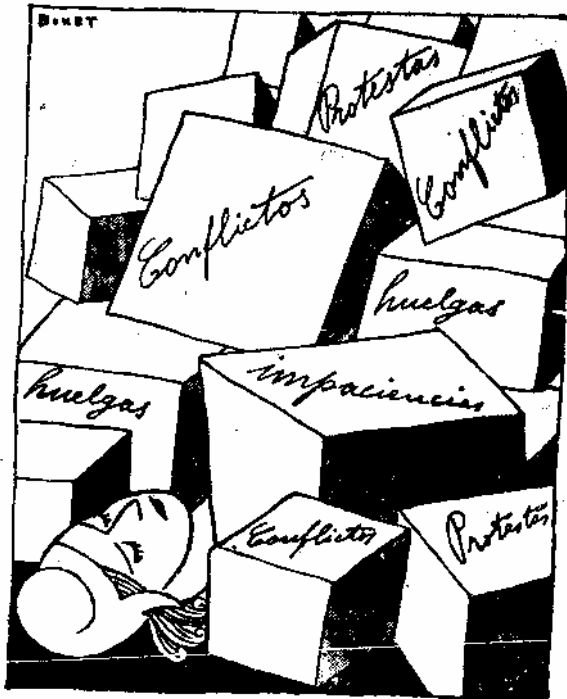

Imatge 32. Mitjançant la caricatura, la gent podia conèixer les cares dels governants en un moment en que l'ús de la fotografia en el diari encara no és lo

Imatge 33. Gabriel Alomar
retratat per Bonet.

Todo un golpe, por Bonet

—Para su poca edad, era demasiado peso

Imatge 34. La República esclafada pels seus problemes.

¡Como cambian los tiempos, por Bonet

Imatge 35. Visió de la Guardia d'Assalt.

Como ven a los guardias de asalto los extremistas de «ahora».

Imatge 36. L'Estatut rumb a Madrid.

Los hombres atareados, por Bonet

Don Jaime Agudé, de la Izquierda Republicana Catalana, doctor, alcalde de Barcelona, consejero de la Generalidad y diputado a Cortes, que con toda su multiplicidad de cargos y profesiones, salió para Madrid con el fin de presenciar la discusión del proyecto de constitución. ¡Salud! ¡Divertirse y gastar poco!

Imatge 37. "Los hombres atareados" no deixava de ser una visió irònica sobre la situació a Catalunya.

Panorama político, por Bonet

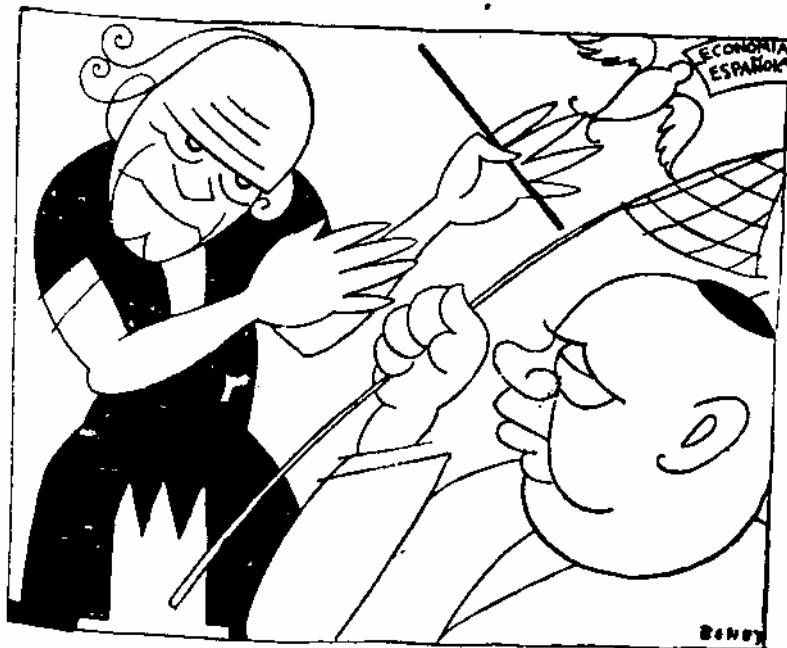

Imatge 38. Un nou atac
contra l'Estatut Català.
Formula dissuasòria?

Las famosas «concesiones» que ha obtenido hasta ahora, para Cataluña, «la izquierda Republicana» en las Cortes Constituyentes.

La polémica «Ortega-Prieto» o la paloma de la discordia, por Bonet

Imatge 39. L'economia
en temps de la
República: un «colom»
que ninau desitja

—Te digo que cojas esta palomita que en tu obsequio me he sacado de las mangas.
—Yo le digo que no la cojo.
—Pues... «al freir será el reiro».

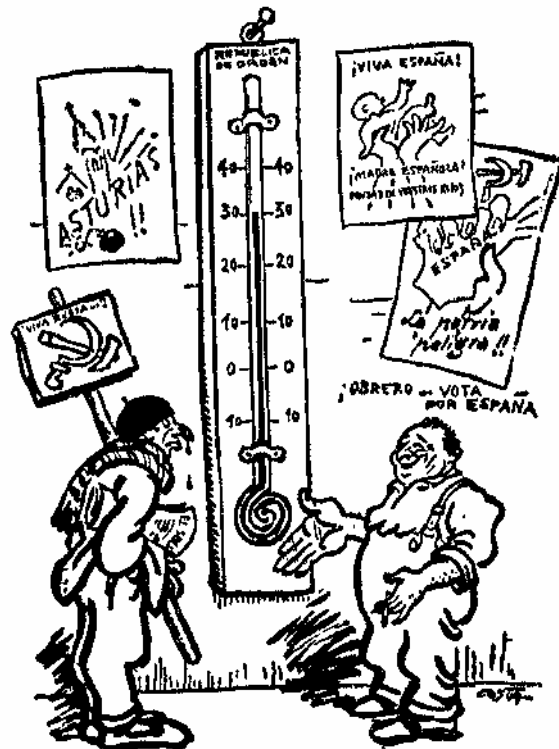
Difícil solución, por B. Más

Imatge 40. Més humor sobre la difícil situació econòmica al gener de l'any 1932.

—No hay derecho, Señor Gobernador. Unos trabajar 8 horas, y nosotros 24. Si no pone remedio, declaramos la huelga.
—¿Y en que se ocupan Vds?
—¡Buscamos trabajo todo el día!

ANTE LAS ELECCIONES, por Costa

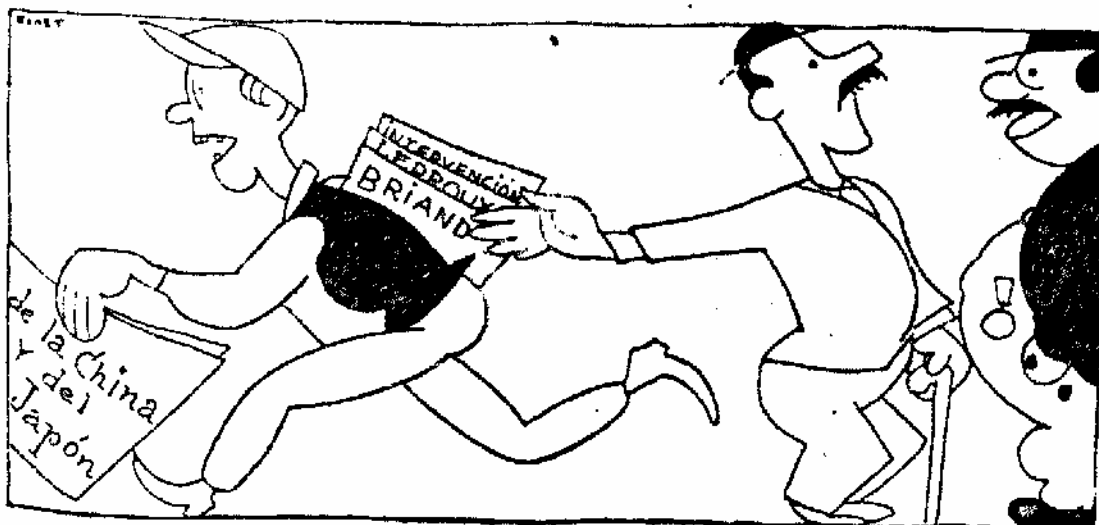
Imatge 41. Josep Costa (Picarol) convidant als obrers a desertar de la "freda" causa comunista.

El calor de España está aquí ¡Obrero no te dejes seducir tu porvenir está a nuestro lado.!

Imatge 42. Les eleccions de 1936.

¡Todo sea por la paz!, por Bonet

—Ahí tenes: Unos blancos que se ven negros en un conflicto amarillo.

Imatge 43. Humor sobre la situació internacional al 1931.

El conflicto de Oriente, por Sureda

Imatge 44. Un nou retrat referent a la situació internacional i la posició de la Societat de Nacions davant el conflicte entre Xina i Japó.

Polítics alemanys, per Bonet

Hitler, el caudillo del nacionalsocialista que ha lograt en las últimas elecciones de Alemania el 37,3 por 100 de los puestos. Es decir, el doble del número de los diputados que tenía en 1930, cuyo resultado dentro la situación confusa, es un triunfo del espíritu bélico alemán que puede ser decisivo para ese país y aun para la vida europea.

“T h u e n v e q u e l l e s s u e t r e c l e s e s t r a n z c a t e r t r i c

Imatge 45. Les profètiques paraules sobre Adolf Hitler a l'Agost de 1932.

Figuras de actualidad, per Bonet

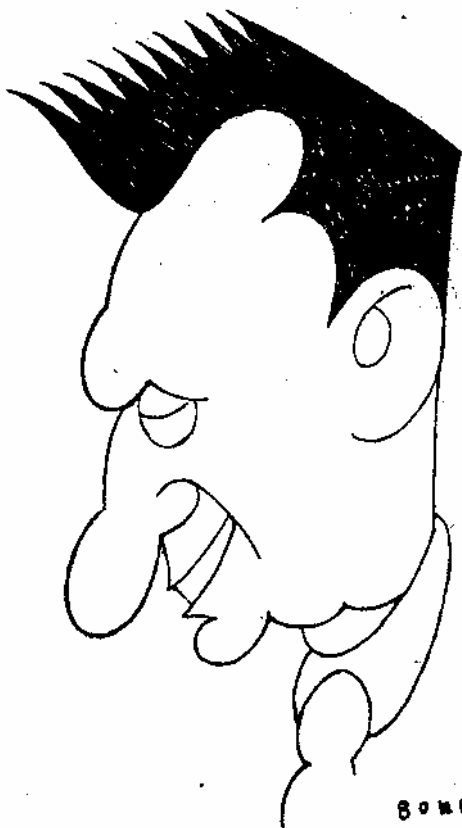

Imatge 46. Sota el títol de “Figuras de actualidad” eren caricaturitzats personatges de tots els àmbits.

El novel·lista francès; Henri Barbusse, que en un viatge per Espanya hablarà referent a una organització mundial contra la guerra i el fascisme.

p a r t e s d e l s c a r a c t e r i s t i c s d e l l i b r e

Figuras internacionales, por Bonet

El famoso político ruso, Alejandro Kerenky, que, a su paso por Barcelona, ha dado su anunciada conferencia sobre «La Rusia actual y el resultado del plan quinquenal» poniendo de relieve la actual situación dramática de aquel país, bajo el imperio del soviét.

Imatge 47. Pràcticament sempre mitjançant l'art de Bonet, els mallorquins podien gaudir de retrats de personatges d'arreu del globus.

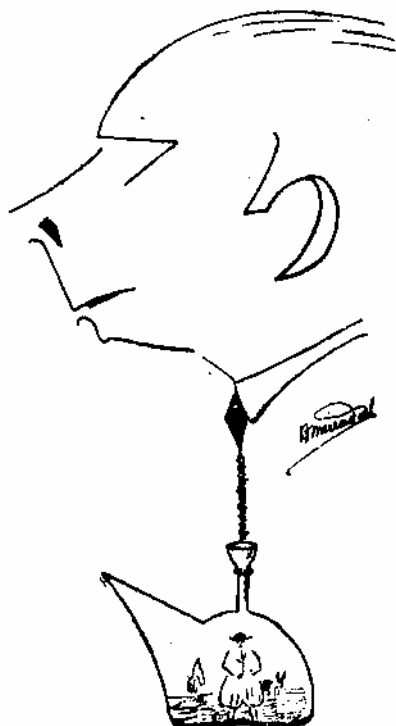
movimiento revolucionario, por Bonet

El general Gerardo Machado, dictador de Cuba, que ha sido arrojado
Fidel.

Imatge 48. Un exemple més de la política internacional reflectida a El Día.

GENTE CONOCIDA
D. GABRIEL GORDIOLA
Visto por Mercadal

Imatge 49. L'empresari Gordiola, una de les personalitats del moment.

LITERATOS EXTRANJEROS
BERNHARD KELLERMANN

Imatge 50. Caricatura de Bernhard Kellerman realitzada al Gener de 1932.

Apuntes Mallorquines, por Frank

La vuelta del Mercado

Mallorca típica, por Frank

Payre Mallorca

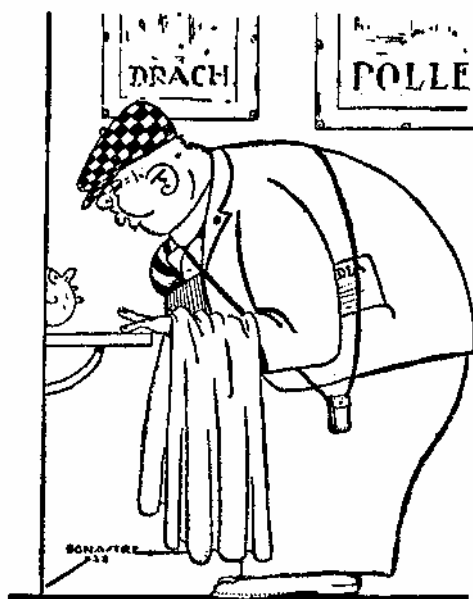
Tipos mallorquines, por Frank

Un puesto de bollito

Imatges 51, 52 i 53. Tres estampes típiques de Mallorca vistes per

Turismo pesado, por Bonastre

Imatge 54. Representació humorística d'un turista al 1932.

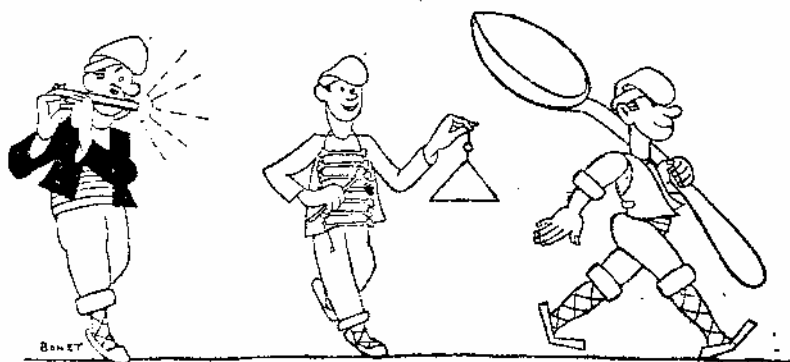
—A qué hora llega a Manacor este tren que saldrá ahora?
—Eso según. Si sale usted en él, tendrá que consultar con el maquinista.

Imatge 55. El personatge protagonista d'un ciri a la Sang en agraïment per haver sobreviscut a un viatge en cotxe per les carreteres mallorquines.

—Nada... Que hice un viaje por esas carreteras de Dios y de Mallorca y llegué a casa solo con 3 muelles rotos, por eso llevo un ciri a la Sangre.

Barcelona Pintoresca.—“La colla de l'arròs” por Bonet

Tipos populares (de la «colla de l'arròs») que forman parte de los tradicionales «Caramellas», que después de recorrer toda la noche por la ciudad cantando un extenso repertorio de canciones, salen al día siguiente hacia la montaña para celebrar alegremente, con buenas comilonas, las fiestas de Pascua, en las que suelen invertir todos los obsequios y ganancias obtenidos con sus canticos durante la noche anterior.

Imatge 56. La colla de l'arròs a Barcelona Pintoresca, la sèrie de retrats de Bonet.

Barcelona pintoresca.—“Las caramellas”, por Bonet

Una típica «colla» de las que tradicionalmente salen a cantar las caramellas en la noche de Pascua, recorriendo las calles de la ciudad. Estas mismas «collas», desde hace algunos años suelen tomar parte, además en los concursos de «caramellas» que, organizados por el Ayuntamiento, se celebran con éxito en la plaza de la República, disputándose importantes premios en metálico, constituyendo todo ello una nota simpática, típica y alegre de las fiestas de Pascua barcelonesas.

Imatge 57. Una altra caricatura de la sèrie “Barcelona pintoresca”.

TIPOS POPULARES
por Personne

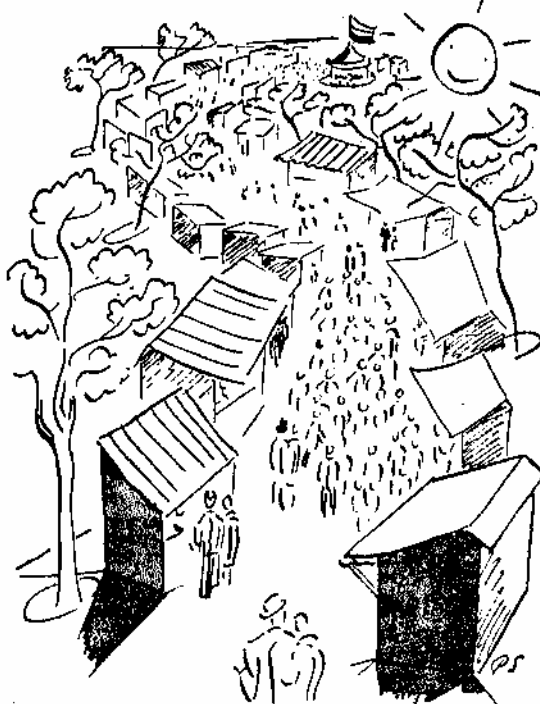

EL LICORISTA

Imatge 58. Retrat de 1933
d'un licorista per Personne.

Imatge 59. La Fira del Ram
de l'any 1934.

La Feria de Ramos, por Per-Sonne

Visión del conjunto

Lorenzo Villalonga (Dey)
Director Literario de "Bravas"

Caricatura por G. March.

Imatge 60. Retrat de Llorenç Villalonga de dia 6 de Maig de 1934.

Definición futura, por Bonastre

Imatge 61. Definició del vi per Bonastre atacant les tarifes sobre l'aigua de l'Ajuntament.

—El vino, es AGUA que venden en las tabernas a más bajo precio que el Ayuntamiento.

Una de dues, por B. Más

ALCALDIA

—Senyor Bat-le, ¿es recorde de l'existència de l'arrabal de Santa Catalina?
 —Tenc una mica d'idea d'aquest poble...
 —Doncs, nosaltres veniem, perquè nos donin l'Estatut, o que nos llevin sa frontera, o sin sa faxina i sa Riera.

"Porvenir" Catalñero, por B. Más

—Ja han obert un carrer; ara hi farán jardins, l'escoles, faperán sa Riera i així no hi caurán
 mes desgracets.
 —I aixó, quant serà?
 —No trassis, els teus neta ho veurán.
 —Pero, si no som casat.
 —Per aixó mateix.

Estampa mallorquina por B. Mas

El Inglés.—Esto ser muy bonito y artístico, cruce Riera.
El Mallorquín.— No señó, esto ser muy leo y causa vergüenza y ploterata y no riera.

Imatges 62, 63 (pàg. Anterior) i 64. Diverses representacions sobre la situació de la Riera.

Es probable, por B. Más

Esta operación no tiene importancia. En cierta ocasión a una mujer le saqué los entrañas.
 ¡Te apuesto que esta mujer es mi suegra!

Imatge 65. La imatge de l'època ens presenta als metges com a carnissers. Veure el detall de la cama amputada dins una ribella plena de sang.

Mala presa por B. Más

—Por favor, Magestad rey de la selva desprecia este bocado que te vas a ensuciar el estómago.

Imatge 66. Nou exemple de la visió estereotipada sobre Àfrica.

Escena conyugal, por Bonet

Imatge 67. Visió matrimonial per Bonet.

—¿Puedes citarme alguna buena acción que hayas hecho en tu vida? He impedido que te mueras soltera. ¿Te parece poco?

RESEARCH DESIGN

—Si señor, pero... mezclados con un poco de vino, sabe?

Imatge 68. Maltractament vist amb humor a l'estiu del 34.

Chadwick

Imatge 69. El foment del turisme caricaturitzat per Picarol.

EL HUMOR AJENO

Imatge70. Nova
viñeta sobre el
matrimoni apareguda
a La Almodaina al

— ¡Cómo quieres que me case con Ernesto, pa-
pá, si no cree ni en el infierno!
— Tú cástate, hija, y ya creerá.
(De «Le Petit Journal», de París)

EL HUMOR AJENO

Imatge 71. Quan el metge li
explica al seu pare que ha
curat un malalt, la rèplica és
un "I de que viuràs ara?". La
societat de la Segona
República era molt crítica
amb els doctors.

El hijo (que ha terminado hace poco la carrera de Me-
dicina). — ¡He curado a un enfermo, papá!
El padre. — ¿Y de qué vas a vivir ahora, desgraciado?
(De "Ridendo", de París)

EL HUMOR AJENO

FUNCION DE GALA

—¿Qué mi traje no es correcto? ¡Pues enseño menos que esa señora!

(De «Ric et Rac», de Paris)

Imatge 72. Diferències de vestir entre classes

EL HUMOR AJENO

—Aquel señor es el hombre que ha escrito más tonterías.

—Pues no parece un humorista.

—Y no lo es. Su profesión es reportero del Parlamento.
(«Passing Show», de Londres)

EL HUMOR AJENO

LA CRISIS ECONOMICA BRITANICA

Un aspecto de Londres en el mes de Enero próximo, después de haber pagado los ciudadanos los nuevos impuestos.

Imatges 73 (pàg. anterior) i 74. Visió de la política i

EL HUMOR AJENO

Imatge 75. Publicada el 8 d'Abril de 1932: desfilada en honor del que ha trobat feina.

EL PARO EN LOS ESTADOS UNIDOS

—¿Quién es ese personaje?
—Uno que ha encontrado trabajo.

(De «Judge», Nueva York)

EL HUMOR AJENO

Imatge 76.

Caricatura dels
comerciants italians.

- Hoy no compres en la tienda del vecino.
—¿Por qué?
—Porque le he prestado el peso.
(De «Gente Nostra», de Roma)

EL HUMOR AJENO

- ¿Por qué no te haces "nazi", papá?
—¿Para qué, hijo?
—Para que quemes todos mis libros.
(De "Le Journal", de Paris)

Imatge 77. A pesar de la escassa qualitat de la reproducció, la il·lustració ens mostra a un pare i al seu fill conversant.

EL HUMOR AJENO

Imatge 78. Sàtira i retòrica sobre la Conferència de desarmament.

EN EL CIRCO DE LA CONFERENCIA DEL
DESARME
—Revólver mío, ser defensivo. Revólver tuyo, ser
ofensivo. Tira tú revólver tuyo.

(De «Le Journal»)

EL HUMOR AJENO

Imatge 79.
Visió poc
romàntica del

TURISMO

—Tenemos un convento del siglo XVIII, una
iglesia gótica, un castillo histórico, un...
—Indíqueme mejor un sitio donde se coma bien.
(De «Humour», de París)

EL HUMOR AJENO

Imatge 80. Humor negra en aquest exemple provinent del "Dimanche Illustré" de París.

La señora. — ¿Le gustan a usted los perros?
La criada nueva. — ¡Por Dios, señorita; yo como de todo!
(De "Dimanche Illustré", de París)

Una caricatura de Sunyol

La pesadilla de un urbano después de una jornada en la Plaza de Cort

Imatge 81.
Únic exemple de vinyeta dibuixada per un autor local a la

EL HUMOR AJENO

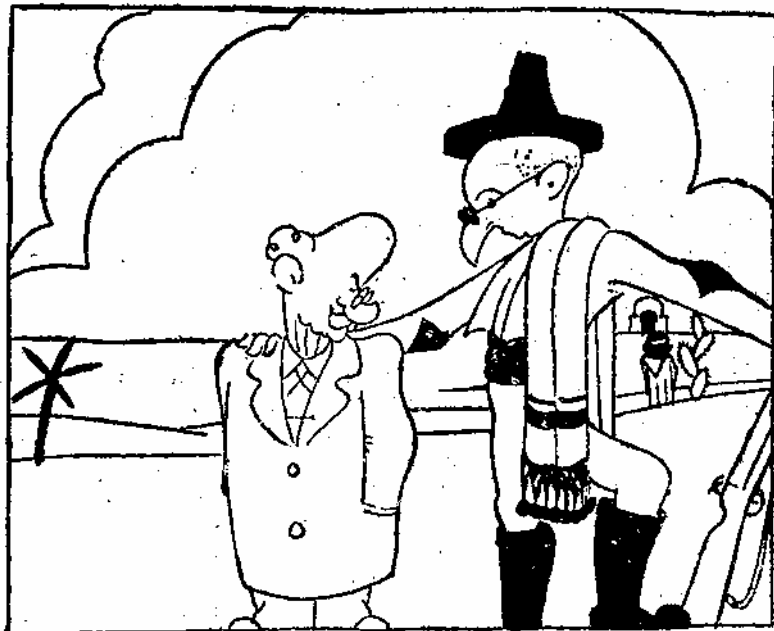

Imatge 82.
Aquesta
il·lustració
extreta de la
Veu de
Catalunya
ironitzava sobre

Napoleó: — Que un home com jo m'hagi de veure ser-
vint de model a les senyores!...

De "La Veu de Catalunya"

No todo ha de ser adversidad por "Arriburi"

Imatge 83.
Joan March, la
imatge més
utilitzada per
La Antorxa

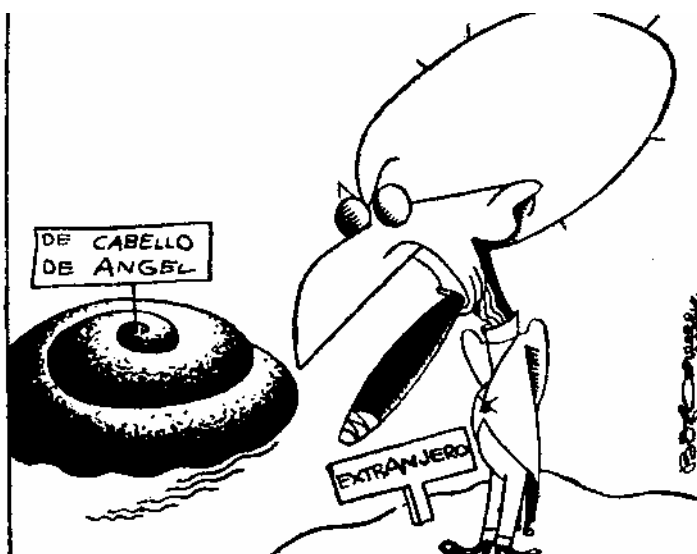
*En Francia ya han sido condenados los
autores del «affaire» Staviski.*

— ¡Qué suerte, Alé, no ser francés!

El copador copado

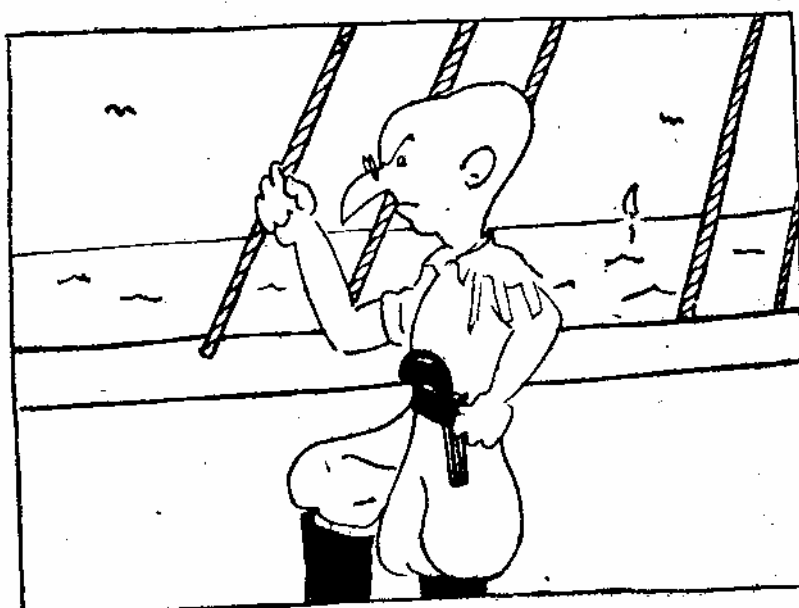
Por Bofarull

March: — Decididamente,
yo he nacido para viajar.
(Del Diluvio)

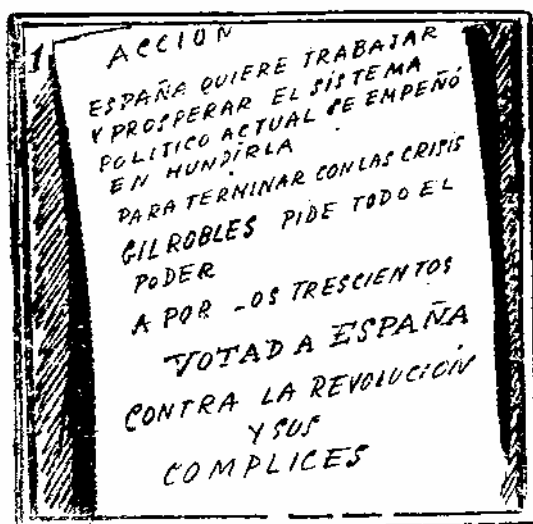
Imatge 84. March i
l'ensaimada.

El último Abordaje del último Pirata

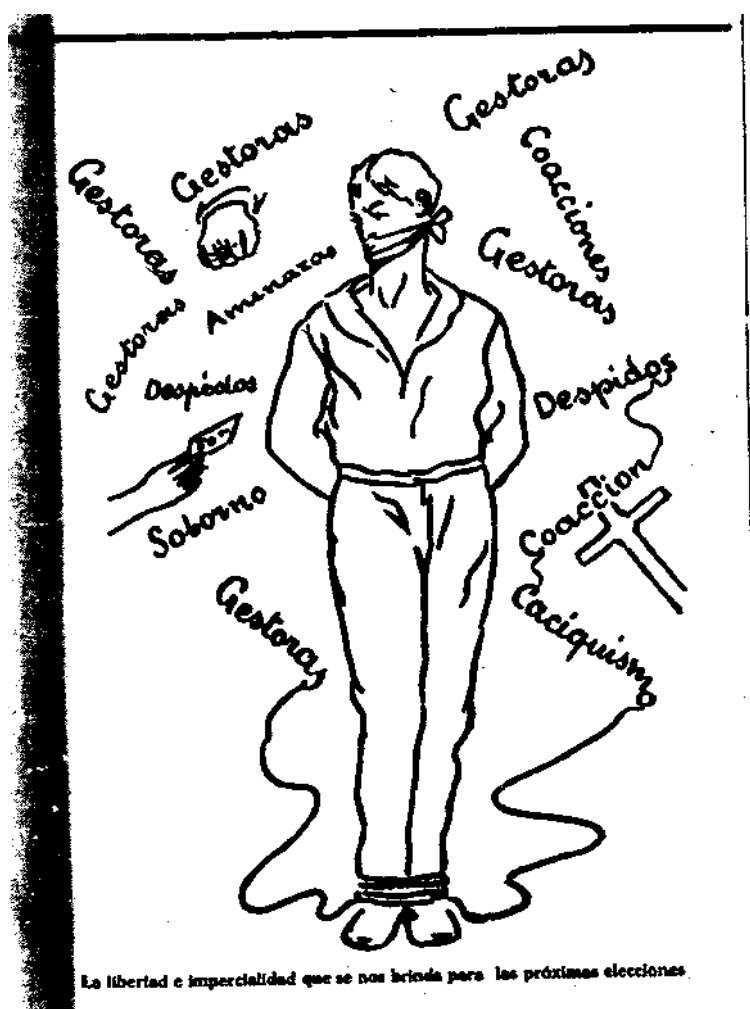

Proa al «cogo»

Imatge 85. El darrer pirata.

Imatge 86. La utilització política de les vinyetes a La

Imatge 87. Les eleccions de 1936 segons La

He ahí los efectos de haber gobernado las derechas: Toda España es un presidio que sirve de fondo a la mas espantosa miseria.

Imatge 88. Imatge publicada el 17 de Febrer de 1936 mostrant la visió del govern de dretes.

The Post Wishes A Happy New Year

...1) Major Charles Goetz, of the British colony... 2) Mr. Harry Firkbanks, cribbage player and sportsman... 3) Sybil Sutton-Vane (Mrs. Norman Jacobsen), theatrical producer... 4) Mr. Harry Clarke, of the American colony... 5) Commander Harry Green, British yachtsman... 6)—Mr. Bernard Fay, American architect... 7) Mr. Talcott Camp, of The Treasure Chest... 8) Captain Peter Clutterbuck, of the British colony... 9) Mr. Leo Burgess, British engineer... 10) Signor Tito Cungi, singer... 11) Mr. Arthur Middlehurst, American architect... 12) Mr. George Saward, British pro-consul... 13) Mr. J. F. Requardt, of the American colony... 14) Colonel Clifford B. Harmon, American pioneer aviator, temporarily absent...

(Drawn by The Post's artist, Evan Freer)

...and to all those readers whose pictures could not be included in this issue, but whose likenesses, sketched by Mr. Freer, The Weekly Palma Post hopes to print from time to time in the future.

Imatge 89. Els lectors del The Daily Palma Post.

**Track Correspondent Tries To repeat His
Success Of Last Week At Hipica Mallorca;
Races To Be Broadcast Over Palma Station**

**«Horses Through The Air»—And A Few Side Attractions—
As Seen By The Well-Known Mallorcan Artist, Bonastre**

Imatge 90. Carreres de cavalls, un dels al·licients pels estrangers residents a Mallorca.

Imatge 91. Imatge del Pati de Son Gual i nota que l'acompanyava en un article de dia 12 de Novembre de 1933.

«Patio de Son Gual»

Since Wednesday of last week, Miss Josephine Winsor has held an exhibition of her works in the Costa Galleries on Calle Conquistador.

It has been a long time since art lovers of Palma have had the opportunity of seeing on display as many different types of painting and drawing by the same person. Miss Winsor is equally talented in the field of commercial art and in the higher forms of painting and drawing.

Her exhibit is composed of a collection of oil paintings and portraits, pencil and ink drawings, water colors and commercial prints suitable for advertising purposes.

Of great interest are her black and white drawings in pencil and ink.

Two of her of these, one a full length picture of a South African Zulu ricksha boy and the other a portrait study of a Zulu, vibrate with spirit and life, and bring out exceptionally well the primitive features of her two subjects.

Using work, it is all right, but it is not to be compared with one of the artist's poster-drawings for Kayser stockings.

In the creation of this, the artist showed her ability to break away from convention without losing that striking touch that the conventional advertising artists still insist is «modern».

Miss Winsor's nerve in showing commercial work along with «art for art's sake» may bring her some stiff criticism, particularly from the school of art gallery hangers-on that likes to impress by its trick vocabulary, its trick squint at the display, its trick haircut and its trick clothes. In this writer's opinion the artist showed more than courage: she displayed uncommon good sense, as well.

The idea has prevailed for long that the artist either practices (more often than not, «practices» is the word in more sense than one) for the love of the work, or else focuses a red light over his easel and announces to the world at large that he is on the street for what he can get out of it.